

**QAACCESSAQABIYYEE JECHOOTA LAGUU:
XIYYEEFFANNOON OROMOO GODINA WALLAGGAA
BAHAA AANAA KIIRAMUU KEESSA JIRAATAN**

DASSAALANY SEEQAA FUFEE

**WARAQAA QORANNOO DIGRII LAMMAFFAA (MA)
GAMISAAN GUUTTACHUUF MUUMMEE AFAAN OROMOO,
OGBARRUUF FOKILOORIIF DHIHAATE**

**KOOLLEJJII NAMOOMAA QO'ANNOO AFAANII,
JOORNAALIZIMIIFI QUNNAMTIITTI
YUUNUVERSITII FINFINNEE**

HAGAYYA 2016

FINFINNEE

**QAACCESSAQABIYYEE JECHOTA LAGUU:
XIYYEEFFANNOON OROMOO GODINA WALLAGGAA BAHAA
AANAA KIIRAMUU KEESSA JIRAATAN**

DASSAALANY SEEQAA FUFEE

GORSAAN: ADDUNYAA BARKEESSAA

**WARAQAA QORANNOO DIGRII LAMMAFFAA (MA) GAMISAAN
GUUTTACHUUF MUUMMEE AFAAN OROMOO, OGBARRUUF
FOOKILOORIIF DHIHAATE**

**KOOLLEJJII NAMOOMAA QO'ANNOO AFAANII,
JOORNAALIZIMIIFI QUNNAMTHITTI
YUUNUVERSITII FINFINNEE**

HAGAYYA 2016

FINFINNEE

Yuunvarsitiitii Addis Ababa

Dhaabbata Qorannoo Digrii Duraatiin Booddee Waraqaa Qorannoo Ulaagaa digrii Lammaffaa (MA) Afaan Oromoofi Ogbarruu guuttachuuf Dassaalany Seeqaa Fufaa Mata duree Qaaccessa Qabiyyee Jechoota Laguu: Xiyyeeffannoon Oromoo Godina Wallaggaa Bahaa Aanaa Kiiramuu keessa jiraatan waliin hidhata qabaachuun qophaa'e sadarkaa ulaagaa Yuunvarsitiin kaa'e guuteera.

Koree Qormaataa

Qoraa Alaa _____ Mallattoo _____ Guyyaa _____

Qoraa Keessaa _____ Mallattoo _____ Guyyaa _____

Gorsaa _____ Mallattoo _____ Guyyaa _____

Ibsa (Declaration)

Ani qorataan maqaaniifii Mallattoon kooarmaan gaditti eerame, qorannoon kun koo ta'uu isaafi kanaan duraas Yuunvarsiiiti kamiyyuu keessatti qorannoo eebbaaf kan hin dhihaannee ta'uusaa, akkasumaas, wabiileen qorannoo kanaaf dubbise haala seera qabeessa ta'een fudhadhee wabii keessattis kaa'uu koo nan mirkaneessa.

Maqaa_____

Mallattoo_____

Guyyaa_____

Galata

Duraan dursee waan hundumaa caalaa bu'abahii hedduu keessa na dabarsee iddoo kanaan kan na ga'e waaqayyoon guddaan galateeffadha. Ittaansuudhaan, gorsaakoo kan tahan Addunyaa Barkeesaa dhadhabbiifi nuffii tokko malee yeroofi humana isaanii aarsaa godhanii jalqaba qorannoo koo irraa hanga galma gahiinsa qorannoo kootiitti muuxannoo qaban hunda kan naaf qoodaniifi deegarsa barbaachisu hundaan gargaarsa walirraa hincinne kan naaf godhan galata guddaan galchaafi.

Akkasumas, hojii qorannoo kootiif deeggarsa maallaqaafi yaadaan dadhabbi tokko malee nafaana bu'aa kan turan maatii koo hundaaf galata guddaan galcha. Addumatti, jechootaaf hiika kennuurratti deeggarsa kan naaf godhaa turte haadha warraa koo, barsiistuu Malkituu Gichillee, hiriyyoota koo odeeffannoo adda addaa kan naaf kennaa turan hunda ,barsiisoota Muummee Afaan Oromoo, Ogbarruufi Fookilooriitti dhimma qorannoo nabarsiisan baay'een galateeffadha. Dhumarratti, hawaasa Aanaa Kiiramuufi hojjetoota waajjira Aadaafi Turizimii aanichaa odeeffannoo adda addaa naaf kennuun qorannoo kanaa akkan geggeessu haala kan naaf mijeessan guddaan galateeffadha.

Axeeraraa

Qorannoon kun kan geggeefame Qaaccessa Qabiyyee Jechoota Laguu: Xiyyeeffannoon Oromoo Godina Wallaggaa Bahaa Aanaa Kiiramuu keessa jiraatanirratti. Kaayyoon qorannoo kanaa inni guddaan, qabiyyee jechoota laguu Oromoo kan aanaa kanaa qaaccessuun kaa'uudha. Kaayyoo kanas galmaan ga'uuf malli qorannoo dhimma itti bahame mala qorannoo addeessatti .Kana fiixaan baasuufis mala filmaata iddattookaayyeffataa bu'uura godhachuun odeeffannoowwan barbaachiisoo ta'an madda ragaa tokkoffaafi lammaffaa irraa kan argamanidha.Maddi raga tokkoffaa manguddoota jechoota laguurratti muuxannoo gahaa qabanidha. Maddi ragaa lammaffaa ammoo odeeffannoo barruwwan maxxanfamaniifi hinmaxxanfamiin irraa kan funaanamanidha. Ragaaleen kunis karaalee meeshaalee funaansa odeeffannoo afgaaffii, xiyyeeffannoo marii gareefi sakatta'a barruwwanii gaargaaramuun walitti kan qabamanidha. Safuu Oromoo keessatti jechootni laguu , abdii kennuuf,sodaa xiin sammuu jalaa bahuuf ,obsaaf, wal kabajuuf, jaalalaaf,sodaa waaqaaf ,kabaja namaa ,bineensaa , biqilaafi kaanneen kana fakkaatanfi lagatamu.Akka qabiyyeetti kanneen lagataman dhala namaa ,bineensa,biqilaa , mallattoowwan uumaa,laggeeniifi tulluuwwan garaa garaati. Gareewwan hawaasa biratti haalli itti fayyadama jechoota laguu tokko ta'uu baatuuyyuu ,hawaasa maraan kan lagatamanidha.Jechootni kuunnen bifa qindaa'aa ta'een barreeffamanii hin jirani. Qindeessani bifa barreeffamaan dhaloota dhufuufi namoota hin beekne barsiisuuf ol kaa'uun barbaachisaadha.

Baafata

Qabiyyeewwan	Fuula
Galata	i
Axeeraraa	ii
Baafata	iii
BOQONNAA TOKKO: SEENSA	1
1.1 Ariirrata Qorannichaa	1
1.2 Ka’umsa Qorannichaa	2
1.3. Gaaffilee Qorannichaa	3
1.4. Kaayyoowwan Qorannichaa	3
1.4.1 Kaayyoo Gooroo	3
1.4.2 Kaayyoo Gooree	3
1.5 Faayidaa Qorannichaa	4
1.6. Daangaa Qorannichaa	4
1.7. Hanqina Qorannichaa	5
1.8 Ibsa Naannoo	5
BOQONNAA LAMA: SAKATTA’A BARRUUWWANII	6
2.1. Walitti Dhufeenya Afaaniifi Aadaa	6
2.2. Safuufi safeeffachuu	7
2.3 Jechoota Laguu	7
2.3.1. Barbaachisummaa JechootaLaguu	9
2.3.2. Itti Fayyadama Jechoota Laguu Irratti Kanneen Dhiibbaa Fidan.	11
2.4. Sakatta’a Barruu Walfakkii	12
2.5. Yaaxina tajaajilaa	13
BOQONNAASADII: BEEDDUUBA, SAXAXAAFI MALA QORANNICHAA	15
3.1. Beedduuba Qorannichaa	15
3.2 Saxaxa Qorannichaa	16
3.3 Malleen Qorannichaa	16
3.3.1 Irraawwatama Qorannichaa	16
3.3.2. Iddattoofi Iddatteessuu	17
3.3.3 Meeshaalee Funaansa Odeeffannoo	19

3.3.3.1. Af-gaaffii	19
3.3.3.2. Xiyyeeffanno Marii Garee	20
3.3.3.3. Sakatta'a Dokimentii	21
3.4. Mala Qaaccessa Odeeffannoo	21
BOQONNAA AFUR: QAACCESSA ODEEFFANNOO.....	23
4.0. Seensa	23
4.1. Qabiyyeewwan jechoota laguu	23
4.1.1. Jechoota LaguuKabaja Fuudhaafi Heeruma Agarsiisan	23
4.1.1.1 Maqaa Ijoolleetti Fayyadamuun	24
4.1.1.2. Maqdhaalifi Ibsamoota Adda Addaatti Fayyadamuun Waamuu	24
4.1.2. Looni, Fardaafi Bineensa Namni Ajjeeseen Waamuu	26
4.1.3 .Qaama Miidhamtoota.....	26
4.1.4. Dubartummaa.....	28
4.1.5. Maanguddummaa.....	29
4.1.6 Gochaafi Qaamota Qunnamtii Saalaa Safeeffachuu	31
4.1.7. Raawwii Adda Addaa Safeeffachuu	33
4.1.8. Jechoota Laguu Sodaa Agarsiisan.....	38
4.1.8.1. Maqaa Bineeldotaa Safeeffachuu	38
4.1.8.2. Uumama Safeeffachuu	42
4.1.8.3. Biqiloota Safeeffachuu	46
BOQONNAA SHAN: GUDUNFAA, ARGANNOOFI YABOO	49
5.1 . Gudunfaa.....	49
5.2. Argannoo	49
5.3. Yaboo.....	50
Wabii.....	52
Dabalee A	54
Dabalee B.....	55
Dabalee C.....	58

BOQONNAA TOKKO: SEENSA

1.1 Ariirrata Qorannichaa

Wantootta hawaasa tokko isa biraarraa adda baasan keesaa inni tooko haala itti fayyadama jechoota laguuti. Aadaa Oromoo keessatti wantoonnii adda addaa sababii safeeffatamaniif lagatamuun isaanii beekamaadha. Asim Habibovic(2010) akka ibsutti ,‘‘Taboo word is, asocial or religious custom prohibiting or restricting a particular practice or for bidding association with a particular person ,place, or things’’ jechuun ibsa. Laguun kunis nama dhuunfaatii hanga gareetti wanta hawaasichi akka safuutti fudhatu hunda of jalatti kan hammatudha.

Jechootni lagu duudhaa hawaasa yookiin aadaa keessatti jechoota namni maqaa hin dhoofne ykn lagatudha. Isaanis nama dhuunfaa, bakkaafi warreen kana fakkaatan maqaa dhayuu dhiisuudha. Ummatni Oromoo safuu eeguun haala ittiin jechoota laguutti fayyadamu ni beeka . Safuu eeguun seera. Seerri hundi garuu safuu miti.

Kana malees, Dirribii Damusee Bokkuu (2012) akka ibsutti safuun akkaataa itti uummanni wal kabaju, wal danda’uufi waliin jiraatudha. Waliin jireenya kana keessattis uummanni seera ittiin jechoota laguutti fayyadamu qaba. Seerri kunis seera safuu jedhamuun beekama; Safuun seera waaqaafi lafgaati. Kanaafuu, jechoonni lagu kan lagatamaniif sababa safeeffatamaniif waan ta’eef dhalli namaa adda addummaa jiru beekuun waliin jiraachuu qaba.

Qaaccessi qabiyyee jechoota lagu beekumsa afaanii jecha ,ciroofi himaa ol jiru akkaataa barbaadameen walqunnamtiif gargaaramudha. Akkaataan gindeeffama afaanii jechoota dubbachuu qabnu faana akkasumas, walittii dhufeenyi afaaniifi hawaasaa aadaa kan bu’uureffatedha. Kana jechuun jechoonni safuu hawaasaa keessatti dubbachuun eeyyamamu kan dubbataman yoo ta’an , kenneen dubbatamuun isaanii nama qaanessan ammoo jechoota lagu jedhamuun bira kan darbaman yookiin jechoota biroon bakka bu’amanii kan wamammanidha . Kunimmoo akkaataan itti fayyadamni afaanii ilaalcha waa’ee addunyaa kanaaf qabnuufi eenyumma namaarratti dhiibbaa guddaa kan

geessisudha. Tartiiba afaan tokko hordofuuneenyummaan hawaasaa itti hubatamuufi haala kamiin hawaasichiafaantti akka fayyadamu ilaalchisee hawaasa gidduutti rakkoo guddaatu uumama.Fakkeenyaaf, akkaataan itti fayyadama jechoota lagu haala garaagaraa keessatti hiika adda addaa qabaachuu danda’a.

Qaaccessiqabiyyee jechoota lagu yaada waliin haasaan ykn dubbiin geggeeffamu keessatti kan dubbataafi dhaggeeffataan wal arguun yookiin wal dhaga’uun odeeffannoo walirraa fudhatanidha. Jechoonni lagu kun kan isaan hubataman dubbataafi dhaggeeffataan kallattiin yeroo isaan wal qunnamuun dubbii dubbatanidha. Kana malees, haala dubbatameefi muuxannoo seenduubee irrattikan hundaa’edha(Olgadontcheva Novratilova and Renta povolna 2009).

Hiikni jechoota lagu yeroma dubbatamaa jiranitti kan hubatamanidha. Haala kanaan, jechoota lagu haasbarruu dubbii keessatti qo’achuun guddina afaaniif gahee gudda qaba. Qorannoon kunis qaaccessaqabiyyee jechoota lagu Aanaa Kiiramuu keessatti argamanirratti kan xiyyeeffatuufi jechoonnii lagu guddina Afaan Oromoo keessatti gahee isaan qaban, rakkoolee hawaasa keessatti argamaniifi haala itti fayyadama isaanii agarsiisuuf kan geggeeffamedha.

1.2 Ka’umsa Qorannichaa

Jechootni lagu jechoota hawaasni jiruufi jireenya isaa keessatti safeeffataa jiraatudha.Jechoonni lagu kun haala hawaasa tokkoo qajeelchuu,seera bulmaataa agarsiisuu,kabajaafi jaalala agarsiisuu gama nyaataan,dhugaatiin,uffanaan jiru haalaan mul’isuuf gahee isaan qaban olaanaadha.Fakkeenyaaf,namni guddaan yoo du’e kan akkasii isin hingahiin hinjedhamu.waaqni isin haajabeessu jedhama.Daa’imni xiqqoon yoo duute immoo kan akkasii isin hingahiin jedhama.

Jechoonni lagu kun Aanaa Kiiramuu keessatti haala garaa garaan lagatamu.Kana jechuun kan nama tokkoon lagatamu nama biraan ammo lagatamuu dhiisuu danda’a jechuudha.Yeroo ammaa kanatti namootni heeduun akkaataa itti fayyadama jechoota lagu hinbeekani.Keessumaayyuu dhaloonni si’anaa sababa amantii,qaroominaafi kkf irraan kan ka’een haalaan itti fayyadamaa kan jiran miti.

Mata duree Qaaccessa Qabiyyee Jechoota Laguu:xiyyeeffannoon Oromoo Godina Wallaggaa Bahaa Aanaa Kiiramuu Keessa Jiraatan jedhu irratti qorataan akka qorannoo geggeessu kan isa kakaase inni guddaan qorannoo baay'een dhimma kanaan walqabatani geggeefaman dhabamuu isaaniiti.Qorannoon ammaan dura dalagaman keessaa muraasni Mawega Mbaya(2002)Waa'ee jechoota laguu Godina Arsii gama warroomiin jiran qofa irratti kan xiyyeeffatedha.Qorannoo kanaan ammo qabiyyewwan jechoota laguu aanaa kanaafi haalli itti fayyadamaisaanii kan qaaceffaman ta'a.

Dabalataanis waanti akka ka'umsaatti qoraticha kakaase jechootni safuu hawaasichi waggoota dheeraaf itti fayyadamaa ture ammas kan itti fayyadamaa jiruufi gara fuulduraattis kan itti fayyadamu maaliif akka lagataman beekuuf,qabiyyeen isaanii kan akkamii akka ta'an hubachuufi bu'aa jechoota kanaa qaaccessuufi.Kana malees nama gara fuulduraatti mata duree kanarratti qorannoo geggeessuuf akka ka'umsaatti nigargaara.Qorannoon kunis gaaffilee ka'umsa bu'uura qorannoo ta'an armaan gaditti kaasuun deebii kenneeraafi.

1.3. Gaaffilee Qorannichaa

Qorannoon kun gaaffiilee armaan gadiif deebii kenna.

1. Jechootni laguu Oromoon Aanaa Kiiramuu itti fayyadaman kan akkamiiti?
2. Qabiyyeewwan jechoota laguu uummanni Aanaa Kiiramuu itti fayyadaman maal fa'i?
3. Dhiibbaan jechoonni laguu ijaarsa safuu hawaasichaa keessatti qaban maali?
4. Bu'aan jechoota laguu maali?

1.4.Kaayyoowwan Qorannichaa

1.4.1 Kaayyoo Gooroo

Kaayyoon gooroo qorannoo kanaa qabiyyee jechoota laguu Godina Wallaggaa Bahaa Aanaa Kiiramuu qaaccessuudha.

1.4.2 Kaayyoo Gooree

- Jechoota laguu Oromoon Aanaa Kiiramuu fayyadaman ibsuu.

- Qabiyyeewwan jechoota laguu Oromoon Aanaa Kiiramuu fayyadaman addaan baasuu.
- Dhiibbaan jechoonni laguu ijaarsa safuu hawaasichaarratti qaban addaan baasuu.

1.5 Faayidaa Qorannichaa

Qorannoon kun namoota garee adda addaattif fayyaduu danada'a. Isaan keessaa muraasni akka kanaan gaditti dhiyaatu ta'a.

- Haalli ittifayyadama jechoota laguu kunninin hawaasa naannoo biroof bifabarreeffamaan yoo taa'e akka isaan beekaniif gargaara.
- Jechootni hawaasichi itti fayadamu ija xiinqooqaan hiika maalii akka qabaniifi guddina qama kanaan jalqabame hamma tokko gara fuula duraatti tarkaanfachiisuufi.
- Jechoota laguu Aanaa Kiiramuu keessatti argaman qaacceessuun Biiroo Aadafi Turiziimii keessa ol kaa'uun dhaloota dhufuufi namoota dubbisanii beekuu barbaadaniif akka itti fayyadamaan gargaara.
- Jechoota laguu aanicha keessatti argaman hamma tokko walitti qabuun kaa'uu. Kun immoo qaamoonni biroon waa'ee jechoota kanneen hin beekne akka itti gargaaramaniif karaa kan saaqudha.
- Qorannoon kun erga xumurameen booda namootni biroon jechoota laguu godinaalee Oromiyaa biroo keessa jiran faana walbira qabuun tokkummaafi garaagarummaa isaanii ilaaluuf gargaara.
- Jechoota hinwaaltofneefi safuu aanicha keessa jiran namoota hin beekne beeksisuuf gargaara.

1.6. Daangaa Qorannichaa

Qorannoon kun qaaccessa qabiyyee jechoota laguu Godina Wallaggaa Bahaa Aanaa Kiiramuu irratti xiyyeeffata. Qorannoon kun osoo godinaale Oromiyaa hunda keessatti kan geggeeffamu ta'ee gaarii ture. Garuu sababa hanqina maallaqaafi yeroon kan ka'eefi qorataan qorannoo isaa to'atamaa taasisuuf jecha mata duree qorannoo isaa aanaa kana

irratti daangessuun, qabiyyee jechoota laguu ilaalchisee ergaalee akkamii akka dabarsan hubachuuf bakka armaan olirratti hundaa’uun daangesseera.

1.7. Hanqina Qorannichaa

Qorannoon tokko bu’aa ba’ii tokko malee geggeeffamuu hin danda’u. Kanaafuu, yeroo qoratichi qorannoo isaa kana geggeessu rakkoolee isaa mudatan keessaa muraasni isaan armaan gadiiti:

1. Rakkoo maallaqaa: Qorannoo kanaaf baasiin adda addaa ni barbaachisa. Baasii kana yeroo barbaachisutti hanga barbaachisu argachuu dhabuun rakkoo tokkodha.
2. Rakkoo odeeffannoo argamuu: Namni odeeffannoo qorannoo namaa laatu fedhiifi yeroo yaada isaa itti ibsatu qabaachuu qaba. Kanaaf ammoo, yeroo ga’aan jiraatee fedhiifi obsaan af-gaaffii akka deebisan gochuun waan hin danda’amneef yeroo gabaabduu keessatti odeeffannoo ga’aan argamuu dhiisuu danda’a.
3. Hanqina Barreeffamoota maddaa (Cuuphataa):Barreeffamni yeroo dhihoo mata duree kana irratti barreeffaman mana kitaabaatti argamuu dhiisuun rakkoo isa biraati.

1.8 Ibsa Naannoo

Aanaan Kiiramuu Mootummaa Naannoo Oromiyaatti Godina Wallaggaa Bahaa keessatti argamti.Aanaan kun magaalaa guddoo biyyatti Finfinnee irraa Kiiloommeetira 584 fagaattee kan argamtudha.Aanaan Kiiramuu Dhihaan Aanaa Giddaa Ayaanaa,Bahaan Naannoo Amaaraa,Kibbaan Aanaa Abee Dongoroofi Bahaan Aanaa Amuruun daangeffamti.Akka ragaan Waajjira BeeksisaafiSab-qunamtii aanaa Kiiramuurraa argame ibsutti,haalli qilleensa ishee irra caalaatti baddaafi gammoojjii muraasa kan qabdudha. Aanaan kun gandoota 16fi bulchiinsa magaalaa 4 dimshaashumatti gandoota 20 kan qabduufi bal’inni lafa ishee Iskuweer Kiloomeetirii 122,062ta’a.Baayinni uummata ishee akka walii galaatti 62,990tti tilmaamama.Kana keessaa harka 85 ol kan ta’an Oromoo yemmuu ta’an kanneen hafan immoo saba Amaaraati.Oromoon Aanaa kanaas Oromoo damee Booranaati.Aanaan kun bu’uraalee misoomaa kanneen akka daandii,ibsaa,bishaan dhugaatii qulqulluu, mana barumsaa,buufata fayyaafi kkf kan qabdudha.

BOQONNAA LAMA: SAKATTA'A BARRUUWWANII

2.1. Walitti Dhufeenya Afaaniifi Aadaa

Maalummaa hawaasaa kaasuun dura hariiroo afaan hawaasa waliin qabu beekuun barbaachiisaadha. Hawaasni addunyaa kana irra jiru hundi kan ittiin walii galu afaaniini. Wantoota addunyaa kana irratti geggeeffaman keessaa iddoo afaan itti hintajaajille hinjiru yoo jedhame waan dhugaarraa nama fageessu miti. Yaaduma kana kan deeggaru'' Language refers to the world, it indicates and describes it .For good or ill the language at our disposal also shapes the ways in which we think about both objects and people''(Mak Robson and PetarStockWell2005).Yaadni kun akka ibsutti afaan addunyaa kana kan bakka bu'uufi addeessudha. Waan gaariifi waan badaa akka raawwaramuu kan qopheessu afaani. Kanaafuu ,afaan addunyaa irra jiraannu keessatti gahee guddaa kan taphatudha.Sabni tokkoo saba biroorraa addaan bahee wantoota ittiin beekamu keessaa tokko afaan isa duraati jechuu dandeenya. Kana malees, maalummaan aadaa kan ittiin ibsamu, afaan aadaa saba tokkoo of keessatti baata, niibsas. Sabni tokko kan ittiin yaaduufi of ittiin ibsatu afaanuma isaatiin. Yoo gamade gammachuu isaa, yoo gadde gadda isaafi kkf kan baafatee himatu, kan dhaggeeffate qayabatu afaan isaatiini.

Afaan nama dhuunfaafi garee murtaa'aa tokkoo duwwaaf qofaa kan kenname osoo hin taane dhala namaa hundaaf kan kennamedha. Haala faca'insa uummata irraan kan ka'e dhalli namaa addunyaa kanarratti afaan adda addaa haadubbatuuyyuu malee,afaan nama hunda biratti kan beekamuufi qabeenya hawaasni hundi waliin qabudha.

Afaaniifi hawaasni adda bahamanii ilaalamuu hin danda'amani . Waa'ee afaanii yommuu kaafnu osoo hinjaallatiin dirqama waa'ee hawaasichaa haasofna. Kun immoo afaan jireenya saba tokkoo keessatti iddoo olaanaa kan qabudha. Dhalli nama muuxannoo jiruufi jireenyasaa dhalootaaf kan himu,waan gaariifi yaraa akkasumas haala bultoo kan ittiin waliif dabarsu keesaa meeshaa guddaan afaani (Donald Matheson, 2005.)

2.2. Safuufi safeeffachuu

Hawaasa adda addaa keessatti namoonni waan adda addaa safeeffatu. Safeeffannaan kuniis aadaa hawaasichaatiin wal qabata. Fakkeenyaaf, akka aadaa Oromootti namni sirna gadaa keessatti sababni inni itti waan tokko safeeffatu inni guddaan qulqullaa'ee wanta hamaafi yaraarraa of eegge seera waaqayyo kaa'e hordofee jiraachuu qaba jedha kitaabni mata dureen isaa Daaniyaa jedhu kan bara(2006).maxxanfame.

Safuun seera waaqaafi lafaati. Seera kana keessatti namni uumaafi uumama ni safeeffata. Sabni safuu hinqabnees hinjiru. Fakkeenyaaf, Harargee keessatti waraabessi ni saafeeffatama. Haalli safeeffannaa bineensa kanaas halkan yoo namatti dhufe gori jedhu malee isarratti badiin tokkollee hinraawwatamu. Sababni isaas waaqayyo halkan bineensoota akka waraabessaa, leencaa, jeedalaafi kanneen kana fakkaataniif uume; guyyaa ammo namaaf uume. Kanaafuu, halkan deemuun bineensa kanaaf hayyamamaa waan ta'eef safuu uumaafi uumamaa diiguun akka waaqayyo nama hin dheekkamneef bineensi kun safeeffatama.

Kanamalees, yeroo bineensi kun namatti dhufu, gori yookiin karaa kee deem jechuu dhiisanii yoo lolan yookaan yoo ajjeesan sanyiin bineensa kanaa haaloo kuufachuun namaafi qabeenya namaarratti miidhaa guddaa geessisuu danda'a jedhamee waan amanamuuf bineensi kun safeeffatama (Dirribii Damusee Bokkuu, 2012).

Kanaafuu, safuun jireenya dhala namaa keessatti akka namni seera waaqaafi lafaa hindiigneefi rakkoo fala hin qabne tokkoof waaqayyo akka fala namaa barbaadu taasisa.

2.3 Jechoota Laguu

Jechootni laguu jechoota hawaasni kamiyyuu haala jiruufi jireenya isaa keessattii lagatu yookiin safeeffatudha. Hawaasa keessatti kan akka qaaniitti ilaalaman ,namni hundis dubbachuuf kan itti qaana'u jechoota laguu jedhamu. Duudhaa hawaasaa keessatti gochi tokko akka hinraawwatamne kan dhorkamuufi jechi tokko akka maqaa hindha'amne kan hin eeyyamamne safuun hawaasaa waan dhorkuufi. Kanaafuu, wantoniifi iddoowwan garaagaraa karaa hawaasaafi amantaan daangeffaman kan safeeffatamaniifi maqaa hin

dha'amnedha,(Asima Habibovic,2010,Henderi Aditia,2011). Kunis hawaasni jiruufi jireenyasaa keessatti wantoota garaagaraa safeeffachuufi lagachaa jiraachuusaa kan addeessudha.Dhalli namaa iddoowwan adda addaa ,maqaa bineensota tokko tokkoo waamuu dhiisuufi wantoota biroos safeeffachuu fi lagachuu danda'a.

Jechootni lagu hawaasa tokko keessatti nama dhuunfaa tokkoon qofa kan lagataman osoo hin taane, uummata hundawaliin kan lagatamanidha. Gama birootiinis namni dhuunfaan tokko hawaasuma waliin jiraatu keessa taa'ee waan biroo lagachuu danda'a. Garuu irra caalaatti duudhaa hawaasichaa hordofuun kan hawaasichi safeeffatu lagata. Yaaduma kanaan kan wal qabate Mbaya(2002 akka ibsutti jechootni lagu "Taboo words and words like them must be observed by all the members of the society. Failure to do so can lead to punishment or public shame. But where possible, the use of such words can take place only in a restricted set of situations." jechuun kaa.

Jechoonni lagu jechoota hawaasa hunda biratti beekaman yookiin muuxannoo garee hawaasa maraa kan tahe, jechoota kanatti akka barbaannetti fayyadamuun safuu hawaasaa cabsuudha. Garuu gareen hawaasaa tokko tokko jechoota lagu kanneen iddoo murtaa'aa ta'e tokkotti fayyadamuu nidanda'u. Akka yaada kanaatti wanti akka laguutti ilaalamu marti muuxannoo garee hawaasa sanaa haata'uyyuu malee, haawasni hundi jechoota sana wal qixa beekuu jechuu miti. Namni akkuma umurii garaagaraafi muuxannoo garaa garaa qabutti wal caalaa deemuu danda'a . Kunis hawaasni waliin jiraatu yaada muuxannoo walitti siiqaa qaba kan jedhuutti nama geessuu danda'a.

Dabalataanis, Nadia Ghounane (2012) akka ibsutti "Taboo is the prohibition or avoidance in any society of behaviours believed to be harmful to its members in that it would cause them anxiety, embarrassment ,or shame" jechootni lagu wantoota saba kamiyyuu biratti amala yaraa qaban ,kan maqaa hindha'amne yookiin lagatamanidha. Kana malees, wantootni hawaasa tokko keessatti safeeffataman hawaasa biraa keessatti ammoo safeeffatamuu dhiisuu danda'u.

Akka sirna gadaatti immoo lagannaan qulqullinaan kan waan hamaafi yaraarra baqatanii fedhiifi seera waaqayyoo eeguun jiraachuu akka ta'etti amanama. Kitaaba mata dureen

isaaDaaniyaa jedhu bara (2006) keessa maxxanffame irratti lagannaan akka adeessametti, “Lagannaan sirna waan hamaafi yaraarraa ofeeguun waan gaariifi qulqulluun mul’achuuti ; kunis akka fedhii namaatti osoo hin taane fedhiifi seera waaqayyoo eeganii qulqullinaan mul’achuudha,” jedha. Akka yaada kanaatti namni jechoota garaagaraa, wantoota lubbuu qabeeyyiifi dhabeeyyii waan nyaatamu, dhugamu, dubbatamu, hojjetamuufi kkf kan lagatu namaaf jedhe osoo hin fedhiifi seera waaqayyoo galmaan ga’uuf. Akkasumas, waan badaa irra fagaatee seera uumaafi uumamaa eegee kabajee jiraachuufi.

Jechoonni sababa safeeffatamaniif lagatamu. Lagannaa kana keessattis akkaataa itti uummanni waldanda’ee ,walkabajuun hanga danda’ametti bakka waliif kennee waliin jiraatu safuu jedhama. Safuun seera waaqaafi lafaa ta’uunsaa beekamadha. Kanaafuu, yeroo jechoota laguutti fayyadamnu addaaaddummaa jiru beekuun waliin jirachuun barbachisaadha (Diribii Damusee Bokkuu,2012)

Oromoo nama seera uumamaa dagatee jechoota laguutti kallattiin itti fayyadamu safuu jedhe komata yookiin qeeqa. Rakkoo hiika hin qabneef safuu jechuun waaqni hiika akka laattuuf hawwa. “safuu jechuu wayya kan kana godheef waaqatu beeka,” jedha. Oromoon yeroof waan akka rakkoottiilalamu tokkoof safuu jedha. Kanaafuu, jechoota laguutti fayyadamuun waan human namaa ol ta’ee nama rakkisu tokkoof “safuu” jechuun akka waaqayyoo nama gargaaru gochuun nidanda’ama.

2.3.1. Barbaachisummaa JechootaLaguu

Xiin-qooqniifi hawaasni walitti dhufeenya guddaa waliin qabu. Kiunis namni afaan malee afaanis nama malee jiraachuu waan hin dandeenyeefi. Hariiroon kunneen lamaan qaban ammo walitti dhufeenya hawaasaa tokko haala aadaa murtaa’aa tahe keessatti hawaasni seera walii galaa akka gonfatuuf gargaara. Jechootni laguu kun ammoo gama wal qunnamtiifi gochaalee hawaasaa kanneen adda addaa keessatti argamuu danda’u. Jechootni laguu kuniis akka walii galaatti kan lagataman, qaamoolee saalaa, uumaa ,wantoota amanataan wal qabatan, du’a , bineensa, guyyoota, gama warroommiifi k.k.f. ta’uu danda’a (Keith Allanand Kate Burridge 2006).

YasafebrainusWantoro and Emali Iragiliati namicha RonaldWardaugh(2006) wabeeffachuun akka ibsanitti,”Taboo is the prohibition or avoidance in any society of behavior believed to be harmful to its members in that it would cause them anxiety, embarrassment, or shame” jechuun jechoota lagu ibsu. Laguun wanta fudhatama hinqabne,hamaa,qaanii amala badaa hawaasicha keessa jiru dhorkuu yookiin ammoo balleessuudha. Yaadni kunisbarbaachisummaan jechoota lagu amalawwan badaa, wantoota hawaasichi akka qaaniitti ilaalu, taateewwan hawaasichatti hin tolle akka hindubbatamneef kan dhorku yoo tahe hawaasichi seera bulmaata gaariifi amala gaarii gonfatee jiraachuu danda’a.

Itti fayyadama jechoota lagu ilaalchisee NadiaGhounane (2012)yommuu ibsu jechootni kun seeraan ala yoo dubbataman xiin sammuufi hawaasummaarratti dhiibbaawwan adda addaa geessisuu danda’u jedha. Jireenyi dhala namaa bu’aa bahii hedduun waan guuteef,taateewwan jiran sun immoo akka namni aaru yookiin sodaatu nitaasisa.

Dabalataanis dhalli namaa jechoota lagu kana uumaan argatee kan waliin dhalatu miti. Erga dhalateen boodaa karaa adda addaan gonfachaa kan deemudha. Yaada kanaan kan wal deeggaru,Qanbar.N(2011),(wabeeffachuun akka ibsutti faayidaa jechooni lagu qaban kan biraan humna guddaa qabaachuu isaaniitti. Seera ittiin hiikama jechoota lagu cabsuun itti fayyadamuun hawaasa keessatti dhiibbaa gama aadaa, amanataafi hawaasummaarraan ga’uu danda’a. Kanaafu, jechoonni waan safeeffatamaniif lagatamu waan ta’eef bakkeewwan wal dhabbi garaagaraatti akkaataa haasaa dubbattootaafi dhaggeeffatootaa gara fudhatama qabutti deebisuuf safuu hawaasni ittiin jiraatu human guddaa qaba.

Namni safuu hawaasaa eegee haala itti fayyadama jechoota lagu beeku, waan hamaafi gaarii adda baasee ni beeka . Jireenyi dhala namaa bu’a bahii hedduu of keessaa qabaachuunsaa beekamaadha.Bu’a bahii kana keessatti waan hamaafi gadheerraa ofeega.Namni waan hamaafi gadhee gochuu lagatu ammoo yeroo mara waan gaarii hojjechuutu itti tola. Kunis hawaasa waliin jiraatu sana biratti obsaafi qajeelummaa akka gonfatu isa taasisa. Haala kanaan, wantoota garaagaraa lagachuun ammoo nama yaadaafi

qalbii ofii qulqulleesse,nama eebbaafi nagaan of guutedha jedha kitaabni mata dureen isaa Daaniyaa(2006).maxxanfame.

Walumaa galatti, jechootni lagu qaaмота waa'ee isaanii dubbachuun nama qaanessu sanarra gama amalaan ,yaadaan, gochaafi eenyummaan dhiibbaa guddaa geessisuu waan danda'aniif uummata Oromoo biratti haalaan lagatamu. Lagannaan kunis safuu hawaasichaa eeguu keessatti gahee guddaa kan taphatudha.

2.3.2. Itti Fayyadama Jechoota Lagu Irratti Kanneen Dhiibbaa Fidan.

Dhalli namaa haalaafi akkaataa garaagaraan jechootalaguutti fayyadamuu danda'a Wantonni duri hawaasicha kessatti akka laguutti ilaalamaa turan yeroo dheeraan booda dhiifamaa,dagatamaa kan dhufanidha. Kunis ta'uu kan danda'e sababoota adda addaa irraa ka'uuni. Sababoota kanneen keessaa tokko dheerina yerooti .Dheerina yeroorraan kan ka'e jechootni lagu dhalli namaa kanaan dura itti fayyadamaa ture dagatamaa deemuun haalli itti fayyadama isaanii gadi bu'aa kan deemu ta'a.Fakkeenyaaf, duri haati warraa erga heerumtee booda maqaa abbaa warraashee kan hinwaamne ture;amma haalii kun baay'ee kan mul'ataa jiru miti (NadiaGhounane2012).

Dabalataanis garaagarummaan umurii namootaa gidduutti argamu jechoota lagu kanatti fayyadamuuf baay'ee murteessaadha. Ijoolleen umuriin isaanii waggaa kudhanii gad ta'an jechoota lagu tahan baay'ee akka hindubbanneef nidhowwamu. Namni akkuma umuriin isaa dabalaa deemuunsadarkaa inni jechoota laguutti kan biroon bakka buusuun fayyadamaa deemus baay'ee dabalaa kan deemuudha. Kanneen biroo ammoo waliin jireenya hawaasa adda addaa gidduutti uumamu irraan kan ka'e baay'inaan dhiibbaanirraan ga'uu danda'a. Namoonni garaagaraa karaa garaaraan yeroo walitti dhiyaatan jechoota kanneen wal keessa fuudhanii fayyadamuu ni danda'u. Haalli kunis jechoonni sun garamalee akka irraanfataamaa deeman taasisa.

2.4. Sakatta'a Barruu Walfakkii

Mata duree kana jalatti qorannoowwan mata duree kanaan walitti dhufeenya qaban jraachuu baatanis, kanneen namoota biyya alaatiin aadda biyya keenyaafi aadaa biyya alaa keessatti hojjetaman tokko tokkotu dhihaata. Qorannoowwan jechoota laguun dhiyaatan ilaalchisee MawegaMbya(2002)mata duree ‘‘Lingustic Taboo in Africa Merriage Context: Astudy of the Oromoo Lagu ‘’’ jedhuun kan geggeeffame yaadirimee warroomi keessatti wantoota akka laguutii ilaalaman irratti kan xiyyeeffatedha.

Qorannoon kun jechoota lagu gama warroomiin mul’atan hamma tokko baasee mul’isuu danda’eera. Jechoota lagataman sana duwwaa osoo hintaane kanneen isaan bakka buusanii itti fayyadamanis kaaseera. Kana malees, jiruufi jireenya hawaasa naannoo Arsii gama warroomiin jiru ibseera.

Inni biraan ammo John Chigidi (2006) mata duree ‘‘Shona Taboos: The language of manufacturing Fears for Sustainable Development’’ jedhu irratti qorannoo geggeessuun gahee jechoonni lagu guddina walitti fufaa uummata Shoonaa keessatti qabu irratti dhiyeessuun sodaawwan jechoota kanarraa kan ka’e guddina yookiin jijjiirama kan agarsiisedha.Qorannoon kuni jiruufi jireenya hawaasichaa keessatti namootni wantoota adda addaa lagachuun akka waliin jiraatan taasisuu keessatti gahee jechootni hawaasni Shoonaa qaban haalaan eeree jira.Qorannoon armaan olii lamaan kun qorannoo kana faana walitti dhufeenya isaan qaban, qorannoo inni duraa, jechootni lagu qorannicha keessatti dhiyaatan kan haallii itti fayyadamni isaanii kan hawaasa Oromoo waliin walitti dhufeenya gudda qaba. Qorannoo isa lammaffaa waliin ammoo waa’ee safuu ilaalchisees walitti dhufeenya kan qabudha. Garaagarummaan isaanii ammoo qorannoo isa jalqabaa waliin qorannoon kun jechoota lagu warroomii qofaa irratti kan xiyyeeffatu osoo hin tane, jechoota hawaasichi akka safuutti gama adda addaan gargaaramuu irratti kan xiyyeeffatudha. Isa lammaffaa waliin ammoo jechootni dhiyaatan,akkaataa isaanitti dhiyaatanfi aadaa isaan itti fayyadaman qorannoo kana waliin garaagarummaa baay’ee qabu.

2.5. Yaaxina tajaajilaa

Haala itti fayyadama jechoota lagu ilaalchisee hiika wanta dubbatame tokko beekuuf seerlugaafi caasaa afaan sanaa beekuu osoo hin taane haala inni keessatti dubbatame beekuudha Nadia Ghounane (2012). Haala dubbiin tokko keessatti dubbatame wallaaluun itti fayyadama jechoota lagu irratti wal qunnamtii barbaadame bira akka namni hin geenye gochuu danda'a. Wantootni wal qunnamtii keenya irraan dhibbaa geesisan ammoo yoomessa dubbiin sun keessatti dubbatame, hirmaattota akkamiitu akka keessatti hirmaate, tartiiba gochaa, caasaafi adeemsa kamiin akka dhiyaate, haala itti jechoota lagu sana ibsuuf fayyadame, duudhaa hawaasichaa eeggatee dhiyaatuufi kanneen itti fayyadama jechoota lagu irratti dhibbaa irraan geessisan keessa isaan muraasa. Kana jechuun dubbiin aaadaafi duudhaa amanataa hawaasaan akka daangeffamuu danda'u hubachuun nidanda'ama. Gama biroonis, hawaasni dubbii dubbatu keessatti seera itti fayyadama jechoota lagu kan qabu ta'uusaa mul'isa. Seerri kun immoo akkaataa walqunnamtii guutuu kennuu danda'uufi walitti dhufeenya hawaasaa eeguu danda'uun kan itti fufudha.

Akka xiinqooqni ammayyaa ibsutti waantootni waliin dubbii hawaasaa keessatti dhiibbaa guddaa uuman keesaa saalliifi koorniyaan isaan muraasa. Saalli kan namni tokko dhalootaan gonfatee uumamu yemmu ta'u, koorniyaan immoo qoqqoodama hawaasni waliif kennudha. Itti dabalees, yaaxinni tajaajilaa waa'ee walitti dhufeenya afaaniifi hawaasaarratti kan xiyyeeffatudha. Ronald Wardhaugh (2006) akka eerutti "Functional theory is concerned with investigating the relationships between language and society with investigating of the structure of language and how languages function in communication" jedha. Yaaxinni kun walitti dhufeenya afaaniifi hawaasaarratti hundaa'uun galma caasaa afaan sanaa hubachuufi tajaajila afaan walqunnamtiitiif qabu kan qoratudha.

Akka yaada armaan olii kanatti jechootni lagu kan qoratamuu danda'an gama saala, koorniyaa, sadarkaa jireenya hawaasaafi umurii namoonni keessatti argamaniin ilaalamuu qaba. Sababiin isaas jechooni lagu kunniin hawaasicha biratti irra caalaatti kan isaan dubbataman naannoo kanatti waan ta'aniifi.

Dabalataanis, jechi tokko kan lagatamu hiika gaarii yookiin ilaalcha fudhatama qabu hawaasa biratti yoodhabedha. Kunis ilaalcha hawaasni jechichaaf kennerratti hundaa'uuni. Itti fayyadama jechoota laguurratti dhibbaan gurguddoon lama uumamuu danda'u. Isaanis: dhiibbaa hawaasaafi dhiibbaa haalaati. Dhibbaa hawaasa kan jedhamu hawaasichi jechoota laguutti akkaataa kamiin akka itti fayyadamu kan ibsuyoo ta'u, dhiibbaa haalaa kan jennu ammo haala akkamii keessatti, bakkaa fi yeroo, hirmaattotaafi itti fayyadama meeshaalee adda addaa kan addeessudha

BOQONNAASADII: BEEDDUUBA, SAXAXAAFI MALA QORANNICHA

Mata-duree kana jalatti beedduuba, saxaxaafi mala qorannichaa dhiyaata. Beedduba keessatti dhugaa duuba qorannichaa jirutu ibsama, ibsama. Saxaxa keessatti adeemsa yookaan haallii qorannichi itti dhiyaatu bal'inaan kan ibsamu yootahu, mala qorannoo keessatti ammoo mala ykn tooftaa ittiin qorannichi gaggeeffamtu dhiyaata.

3.1. Beedduuba Qorannichaa

Qorannoon kun akaakuu qorannoo jiran keessa tokko kan ta'e gosa qorannoo ibsaati. Qorannoon kun kan geggeeffames mala akkamtaa fayyadamuudhaani. Qorattoonni hedduun gosa qorannoo ibsaa keessarri mala akkamtaa fayyadamu. Sababni qorattoonni mala akkamataa kana fayyadamaniifis, Addunyaan (2011:60) MalcolmSigh (2007)wabeeffachuun ,malli akkamtaa haala jiruufi jireenya hawaasichaa ykn amala hawaasa sanaa akkaataaf i bifa inni qabu, maal jechuu akka ta'ekan ittin xiinxalamudha jechuun lafa kaa'a. Waan kana ta'eef,malli akkamtaa kun gaaffii akkamitti jedhuu kaasuun bal'inaan qorachuufis haala waan mijeessuuf qorannoo kanaaf mala qorannoo jiran keessaa filatameera.

Qorannoon kun irra caalaa odeeffannoo jalqabaa, maanguddoota Godina Wallaggaa Bahaa Aanaa Kiiramuu bu'uura godhachuun kan geggeeffamedha. Odeeffannoon lammaffaan ammoo kitaabilee joornaalota garaagaraa, gaazexaawwan,barruulee garaagaraa, gabaasotaafi kkf irrati.Meeshaaleen funaansa odeeffannoo qorataan itti dhimma bahesaf gaaffii, xiyyeeffannoo marii gareefi sakatta'a galmeewwaniidha.

Beeddubni dhugaa hawaasa keessa jiru waliin wal qabata.Haalli dhugaa hawaasa keessa jiru ammo bakkaa bakkatti garaagara. Hawaasnis jiruufi jireenya isaa keessatti waan badaa mormuun dhugaa ijaarachaa deema. Oromoon Aanaa Kiiramuu namni tokko kallattiin jechoota laguutti akka hin fayyadamne wal barsiisaa, wal qajeelchaafi wal ijaaraa kan jiraatudha. Kanaafuu, beedduubni qorannoo kanaa kan ijaarsaati.

3.2 Saxaxa Qorannichaa

Qorannoo kana keessatti qabiyyee fi qaaccessi jechoota lagu Oromoo Aanaa Kiiramuu duraa duubaan ibsamaniiru. Jechoota laguufi qabiyyee isaaniirratti hubnnoo gahaa argachuufi gaaffiilee qorannichaa deebisuuf af gaaffifi marii garee adeemsisuun qabiyyeen jechoota laguufi haalli itti fayyadama isaanii qaaccessuun ibsameera.

Odeeffannoon waa'ee jechoota lagu ilaalchisee walitti qabaman qabiyyeen isaanii maal akka fakkaatuufi haala hawaasni ittiin dhimma bahuun kan ibsamedha. Ragaaleen qorannoo kanaas af gaaffiifi marii garee yommuu ta'an ,isaanis kaayyoo qorannichi itti geggeeffamu irratti hundaa'uuni.

3.3 Malleen Qorannichaa

Qorannoo tokko geggeessuuf maloonni qorannoo adda addaa jiraachuu danda'u. Mataa duree kana jalatti haala odeeffannoon ittiin funaanameefi odeeffannoon funaaname sun ittiin ibsamuratti hundaa'uun qorataan qorannoosaa kana mala qorannoo qulqullinaa (qualitative method) fayyadamuun kan geggeessedha.

Qorannoon mala kanaan geggeeffamu odeeffannoo argame mala adeessaa yookiin mala ibsaatiin akka dhihaatu Dastaa(2002:20)ibseera. Haaluma walfakkaatuun Addunyaa (2011:60)yoo ibsu, ''Malli akkamtaa, haalli jiruufi jireenya hawaasaa ykn amala hawaasa sanaa akkaataa, bifa inni qabuufi qabata isaa akkasumas maal jechuu akka tahe kan ittin xiinxalamudha'' jedha.Yaaduma olii kana bu'uureffachuun qorataan jechootni lagu Aanaa Kiiramuu qabiyyeen isaaniifi haalli itti fayyadama isaanii maal akka fakkaatan qaaccessera.

3.3.1 Irraawwatama Qorannichaa

Qorannoon kunqaaccessa jechoota lagu Oromoo Aanaa Kiiramuu irratti geggeeffame.Odeeffannoo kennitootni qoraanichaas manguddoota aanichaati. Sababni manguddoonni kun itti filatamanis, manguddoonni muuxannoo dheeraa qabiyyeewwan jechoota lagu, haala itti fayyadama isaaniifi, ga'ee isaan ijaarsa hawaasummaaf keessatti qaban bal'inaan ibsuu waan danda'anifi. Kana malees, qorataan kitaabilee, joornaalota

garaa garaa, gaazexaawwanifi barruulee garaa garaa irraa odeeffannoo walitti qabachuun qorannoo kana gaggeesse.

Qorannoo geggeessuu keessatti qorataan odeeffannoo madda garaagaraa irraa fudhachuu nidanda'a. Madda odeeffannoo kana eeruun ammoo qorataan madda odeeffannoo akkami fayyadamee qorannoo akka gaggeesse dubbistootni akka hubataniif fayyada. Maddi odeeffannoo qorataan kun itti fayyadames madda odeeffannoo tokkoffafi lammaffaadha. Maddi odeeffannoo tokkoffaa odeeffannoo kallattiin, qaamota garaagaraa argamani. Kunis karaalee afgaaffifi xiyyeeffannoo marii garee irraa walitti qabaman yookiin maanguddoota jechoota lagu irratti muuxannoo gahaa qabanidha.

Maddi odeeffannoo lammaffaan ammoo odeeffannoo barreeffamaan dhimma qorannoo kanaan wal qabatan irratti kan bu'uureffatedha. Maddi odeeffannoo lammaffaa odeeffannoo maxxanfaman irraas ta'e kan hin maxxanfamenne irraas argamuu danda'a. Isaanis: kitaabilee ,joornaalota garaagaraa gaazexaawwan, barruulee garaagaraa, gabaasotaafi kkf irraa argamuu kan danda'amudha. C.R.Kotheri (2004). Kanaafuu, qorataan qorannoo kanaa madda odeeffannoo sadarkaa tokkoffafi sadarkaa lammaffaatti kan gargaaramedha.

3.3.2. Iddattoofi Iddatteessuu

Iddattoo jechuun adeemsa hawaasa bal'aa keessatti iddattoo yookiin bakka bu'oota qorannichaa kan filannudha. Iddattoon akaakuuwwan wantoota odeeffannoo irraa funaannachuuf qorataa gargaarudha. Mala kana keessattis akkaataa ittin ragaan fudhatamu mala iddattoo hedduu jiran keessaa qorataan akka qorannoo isaaf tolutti ilaaluun gosoota iddattoo jiran keessaa mala iddattoo kaayyeffataatti (purposive sampling)fayyadameera.

Malli iddattoo kaayyeffataa kunis namoota dhimma qorannoon geggeeffamu sana irratti muuxannoo yookiin odeeffannoo gahaa kennuu danda'u jedhamanii yaadaman irratti xiyyeeffachuun kangegeeffamedha. Dabalataanis, James H. Macmillan (1996) akka ibsutti, iddattoo kaayyeffataan,

Inpurpusive sampling the researcher selects particularelementsfrom the population that will be representative or informativeabout the topic. Based on the researcher's knowledge of the population, a judgment is made about which cases should beselected to provide the best information to address the purposeof the research.

Mala iddattoo akkanaa keessatti hirmaattota jiran keessaa qorataan mala qorannoo isaa bakka bu'uu danda'an yookiin waa'ee mataa duree isaa irratti odeeffannoo gahaa naaf kennu jedhee yaade kan filatedha. Kana jechuun qaamota hawaasaa keessaa waan kaayyeeffatame sana galmaan ga'uu kan danda'an filachuun qorannoo isaa kan adeemsisedha.

Namoota hubannoo, ilaalcha,yaadaafi muuxannoo gahaa qabanitu akka iddattootti filataman. Kana bu'uura godhachuun qorataanis uummata Aanaa Kiiramuu keessa jiraatan dhiira 34,990fi dhalaa 28,000 walii galatti 62,990 keessaa dhiira 100fi dhalaa 50 akka waliigalaatti namoota 150 akka iddattootti filateera. Qorataan namoota kana filachuu kan danda'es odeeffannoo abbootii gandaafi waajjira Aadaafi Turiziimii Aanaa Kiramuu irraa argateen dubbisuudhaani. Odeeffannoo kennitoonni kunis maanguddoota.Sababoonni maanguddoonni kun itti filatamanis odeeffannoo gahaa muuxannoo qaban irraa kennuu danda'u jedhamanii waan yaadamaniif.Namoota kana hasoofsiisufis guyyaa jaatama fudhate.

Malli odeeffattoonni kun itti filatames mala iddattoo kaayyeffataa (Purpusive sampling)itti fayyadamuuni. Kunis aanicha keessa gandoota 16fi bulchiinsa magaalaa 4 waliigalatti ,gandoota 20 jiran keessaattiqorataan akka iddattootti dhimma kan bahe gandoota kudhan ta'an keessatti namoota saddeet saddeet filachuufi gandoota jahaafi bulchiinsa magaalaa afur keessatti ammoo namoota torba torba filachuuni.malli qorataan kun dhimma itti bahes afgaaffii (interview)fi xiyyeeffannoo marii garee(focus group)fayyadamuuni.Sababni afgaaffiifi mariin garee itti filtamanis qorataan qaamaan odeeffannoo kennitota bira gahuun gaaffii barbaade gaafachuun deebii gahaa argachuu waan danda'uufi odeeffannoo kennitoonniis fuulaa fuulatti wal arguun sodaa tokko malee odeeffannoo kennuu danda'u.

Kana malees, qorataan yeroo afgaaffii marii gareetti fayyadamee odeeffannoo funaannatu miira odeeffannoo kennitootaa qaamaan bira gahee waan ilaaluuf jecha waan odeeffannoo kennitootaaf hingalleef hunda ifa gochuun odeeffannoo gahaa tahe argachuu waan danda'uufi. Afgaaffii keessattis gaaffiilee banamoofi cufamoo qopheessuun gaafatamtoota haala barbaadameen gaafachuun odeeffannoo argachuudha. Marii garee keessatti ammoo gaaffiilee hirmaattotaaf ykn odeeffannoo kennitootaaf dhiyyeessuun akka isaan garee isaanii keessatti hirmachuun deebii kennaniifi mariin odeeffannoo sodaa malee dabarsuu akka danda'an gochuuni. Mariin kunis kan adeemsifame hirmaattota marichaa garee kudha shanitti qooduuni. Gareen tokko namoota kudhan of keessaa kan qabudha. Mariin garee kun sa'a 1:30 -2:00 fudhate.

3.3.3 Meeshaalee Funaansa Odeeffannoo

Meeshaaleen funaansa odeeffannoo galma gahiinsa qorannoo tokkoof baay'ee barbaachisaadha. Meeshaaleen funaansa odeeffannoo qorataan kun dhimma itti bahes,

3.3.3.1. Af-gaaffii

Af-gaaffiin malleen odeeffannoon ittiin funaanaman keessaa isa tokkodha. Kunis qorataaniifi odeeffannoo kennitoonni yookiin gaafatamatootni walbira gahuun fuulaa fuulatti kan walarganii yaada isaanii kennanidha. Qorannoo kana keessatti sababni afgaaffiin ittiin filatame inni guddaan, yeroo gaafatamatootni deebii kennan miira isaan ittiin deebii kennan hubachuun waan danda'amuufi fuulaa fuulatti qaamaan wal bira gahuun odeeffannoo gahaa argachuun waan danda'amuuf. Afgaaffiin karaalee adda addaan dhiyaachuu nidanda'a. Isaanis: qaamaan wal bira gahuun yookiin fuulaa fuulatti, xalayaan bilbilaafi kanneen biroon ta'uu ni danda'a Punch Nicolaswoods (1998:175). Baay'inni namoota af gaaffii irratti hirmaatanis dhiiraa 50 dubartii 30 walii galatti namoota 80 yemmuu ta'an isaaniis maanguddoota waa'ee jechoota lagu kana sirritti beekanidha.

Toleeraan (2004) barbaachisummaa af-gaaffii yoo ibsu, gaafatamatootni yookiin iddattootni waan gaafataman dhuunfaa isaaniitti ofitti amanamumman akka deebisaniif mijataadha jedha. Kunimmoo gaaffiiwwan gaafatamaniif dhoksaa tokko malee deebisuu

danda'a. Kunis kan ta'u qorataan afgaaffiiwwan banaa ta'an dhiyeessuun akka gaafatamtoonni yaada isaanii bal'inaan kennuu kan danda'an osooma isaan gaaffiilee gaafataman deebisaa jiranii sanumaan kan walqabate kaasuun akka isaan yaada isaanii itti kennan taasisuun kan geggeeffamedha. Afgaaffiin cufamaan ammoo gaaffiilee duraan qopheeffamanii jiran qofaa irratti xiyyeeffachuun kan dhiyaatudha. Kothari (2004). Qorataanis iddattoo filate keessaa af gaaffii banamaa namoota 8f qopheessuun kan gaafatedha. Afgaafiileen cufamoo ta'an ammoo namoota 142f kan dhiyaatan yommuu ta'an, baay'inni afgaaffiilee banamoofi cufamoo 4ta'u. Sababiin afgaafiileen banamoo namoota 8f dhiyaataniifis odeeffannoo kennitootni yaada isaanii sodaa tokko malee akkaataa barbaadaniin akka ibsataniifi.

3.3.3.2. Xiyyeeffanno Marii Garee

Xiyyeeffannoon marii garee namoota garee muraasa walitti qabuun namoota sanas garee lamaan qooduun falmii yookiin marii gidduu isaaniitti geggeessuudha. Yaaduma kana kan deeggaru Ch. Brumfit and R. Mitchel (1989) and Anol Bhattacharjee (2012) akka jedhanitti,

Focuss group research is a type of research that involves bringing in a small group of subjects (typically 6 to 10 people) at one location, and having them discuss a phenomenon of interest for a period of 1.5 to 2 hours. The discussion is moderated and led by a trained Facilitator, who sets the agenda and poses an initial set of questions for participants. The facilitator makes sure that ideas and experiences of all participants are represented, and attempts to build a holistic understanding of the problem situation based on participants' comments and experiences.

Xiyyeeffannoon marii garee tooftalee funaansa odeeffannoo tahee gosa qorannoo garee namoota muraasaan geggeeffamu yoo xiqqaate namoota (6-10) argamsa tokkoon dhimma mari'atamu irratti fedhaan sa'a tokkoofi walkkaa hanaga sa'a lamaa (1:30-2:00)tti kan fudhatu tahee qorataan wantoota hunda mimmijeessuu, gaaffiiwwan gaafachuu, ajandaa qabsiisuu, yaadaafi muuxannoo isaanii akka isaan baasanii dubbatan haala mijeessuun gara ijaarsa rakkoo qorannootti yaada hirmaattotaan deemuudha.

Baay'inni namoota xiyyeeffannoo marii garee keessatti hirmaatanis dhiiraa 50 dubartii 20 walii gala namoota 70 dha. Mariin garee kunis namoota 70 ta'an kana iddoo kudhanitti qooduuni. Garee tokko keessaa dhiiraa 5fi dubartii 2 walii galatti namoota 7

hirmaachisuun kan gaggeeffamedha. Yaadni yeroo af gaaffiifi marii gareerraa argame wal fakkaata.sababiin isaas haala itti fayyadamaa jechoota laguufi qabiyyee isaanii irratti lamaan isaaniyyuu jechoonni laguun kun sababa safeeffatamu; safuun seeraa waaqaafi lafaatti.safuu diiguun immoo dheekkamsa waaqayyoo ofitti fiduudha jechuun odeeffannoo kennitootni yaada isaanii waan ibsaniifi.

3.3.3.3. Sakatta'a Dokimentii

Dhuma irratti meeshaalee funaansa odeeffannoo qorataan dhimma itti bahe, sakatta'a barruuwwan dhimmoota qaaccessa jechoota laguun Oromoo Aanaa Kiiramuun wal qabatani.

Barreeffamootni maxxanfamaniifi hinmaxxanfamiin gama garaagaraan sakatta'uun kan ilaalaman keessaa dhimmoota mata duree qorannoo kanaan walitti dhufeenya qaban irraa odeeffannoon ni fudhatama. Yaada kana kan deeggaru,Blaxterfi kanneen biro (2006)akka ibsanitti "documentary analysis is akin to the processes gone through in reading for research purpos" jedhu.

Sakataan barruuwwanii adeemsa ittiin qorannoo tokko bu'a qabeessa taasisuuf barruuwwan adda addaa ittiin dubbisnudha.Qorannoo kana keessatti barruuleen adda addaa sakatta'amaniiru. Kun immoo odeeffannoo afgaaffiifimarii gareen adeemsifame ciimsa.Sakatta'insibarruuwwanii odeeffannoon karaa afgaaffiifi marii garee irraa argaman kana dhugoomsuufi odeeffannoon bifa barreeffamaan jiru maal akka ta'e qaaccessuuf kan tajaajiludha. Kanaafuu, qorataan kunbarruulee adda addaa sakatta'uun odeeffannoo guurrateera.Odeeffannoowwaan kunniinis fuula wabiin jiru irratti ibsamaniiru.

3.4. Mala Qaaccessa Odeeffannoo

Malli qaaccessa odeeffannoo, odeeffannoowwan madda adda addaa irraa argaman walitti qabuun duraa duubaan hiika itti kennuun qaaccessuu jechudha. Qorataan odeeffannoowwan madda adda addaa irraa argate karaa mala qorannoo akkamataa /qulqulleeffataan qaaccessseekan kaa'edha. Malli qorannoo qulqulleeffataa kunis odeeffannoowwan argaman lakkoofsaan osoo hin taane,karaa jechootaan ibsee kaa'uuf

kan fayyadudha. Dabalataanis, PunchNicolaswoods (1998:190) yaada kanaa olii kana kan mirkaneessu yoo dubbatu, “qorannoon qulqulleeffataa ragaalee qaaceffaman bifa lakkoofsaan osoo hin taane, jechaan kan ibsamudha.” jedhee dubbata. Qorataan qorannoo kanaas odeeffanoowwan gama afgaaffiifi xiyyeeffannoo marii gareen argaman wal duraa duubaan qaaccessuun kan dhiyeessedha.

BOQONNAA AFUR: QAACCESSA ODEEFFANNOO

4.0. Seensa

Boqonnaa kana keessatti odeeffannoo maddawwan garaagaraarraa mala funaansa odeeffannoo boqonnaa sadii jalatti ibsamanitu duraa duubaan dhiyaata. Isaanis odeeffannoo mala afgaaffiifi marii gareen walitti qabaman haala qabatamaa keessatti dhiyaataniifi qabiyyee isaanii irratti hundaa' uun qaacceeffamanii dhiyaatu.

Qaaccessa kana keessattis haala itti fayyadama jechoota lagu maal akka fakkaataniifi maaliifis akka lagataman bal'inaan kan ibsamu ta'a. Kana malees, jechoonni kun ijaarsa isaan safuu hawaasummaa keessatti qabanis ni ibsama. Kanaafu, jechoonni lagu kenneen qabiyyee isaanii, haala itti fayyadama isaanifi safuu hawaasummaa keessatti gahee isaan qaban waliin qorataan haala armaan gadiin qaaccesseera.

4.1. Qabiyyeewwan jechoota lagu

Jechoonni lagu Aanaa Kiiramuu dhimmoota adda addaa irratti xiyyeeffatu. Dhimmoonni kunis jechoota ittiin ibsamaniifi ijaaraman qabu. Oromoon Aanaa Kiiramuu waan kabaja qabu tokko kallattiin maqaa hindhayu. kana jechuun maqaa waantota kabaju sana lagata jechuudha. Kanatti aansuun, qabiyyeewwan jechoota lagu kan aanicha keessatti Oromoon itti fayyadamuufi jechoota ittiin ibsamanitu dhiyaata.

4.1.1. Jechoota Lagu Kabaja Fuudhaafi Heeruma Agarsiisan

Uummanni Oromoo aadaa boonsaa hedduu qabu keessaa tokko aadaa fuudhaafi heerumaati. Aadaan fudhaafi heeruma Oromoos kan saboota biroorra adda. Kunis kabajaafi ulfina namootni walfuudhan gama lamaaniin agarsiisan adda ta'uusaati. Kabajaafi jaalala jiru kana immoo yammuu cabsan akka safuun hawaasichaa cabetti ilaala. Haati warra maqaa abbaa warraa ishee qofaa kan hinwaamne osoo hin taane maqaa firoottan abbaa warraa ishees kan lagatuudha. Kanneen lagataman kunis haadha, abbaa, akaakayyuu, akkoo, obboleessa, obboleettii, adaadaa, eessuma, wasiilaafi firoottan biroon hundi kan lagatamanidha. Akka maangodoonni aanaa kanaa ibsaniti, maqaaleen lagataman kunis kanneen akka Leencoo, Jaldeessoo, Bakakkoofi kanneen

kana fakkaaatanidha. Akkaataan jechoota lagannaa sirna gaa'elaa keessatti mul'atan kunis wantoota adda addaatti gargaaramuun kan waamamanidha.

4.1.1.1 Maqaa Ijoolleetti Fayyadamuun

Aanaa Kiramuu keessatti namoota sirna gaa'ilaa raawwatanii daa'imman argataniin maqaa daa'imman isaanitti fayyadamuun maqaa waamu malee maqaa isaanii kallattiin waamuun dhorkaadha. Haalli maqaa waamuu kunis bifa lamaan raawwatama. Inni duraa, maqaa daa'ima isa dura dhalate/tteen kan waaman yommuu ta'u, inni lammaffaa immoo, akkaataa walitti aananii dhalannaa daa'imman sanaani. Kana jechuunis dhiirri yookaan dubartiin walitti aanuun yommuu dhalatan maqaa sanatti fayyadamuun kan waamamudha. Warri maqaa akkasiin waamaman dursannii otoo daa'imni sun hindhalatiinis maatiin ofumaa maqaa ittibaafachuu danda'u. Kana keessatti wanti hubatamuu qabu, maqaan daa'ima dura dhalatee akkasumas walitti aananii dhalatanii maqaa abbiyyuu yookaan amaatiin yoo walfakkaate, maqaa daa'imman itti aananii dhalataniin waamu malee maqaa sanaan hinwaamani. Sababni isaas maqaa sana yommuu waamani akka maqaa abbiyyuufi amaatii isaanii waamanitti waan ilaalamuufi. Akka maanguddonni af gaaffiifi marii garee keessatti hirmaatan ibsannitti, maqaa ijoleetti fayyadamuun maqaa abbaa warraa yookiin haadha warraa haala armaan gadiitiin waamu.

1. Maatii ilma walitti aansuun argataniin maqaa hinwaaman___abbaa/haadha

Lammeessaa jedhu malee.

Maatii/ilma/intala walti aansuun argataniin maqaa hinwaaman___ abbaa/haadha

Dabalaa/ Dabalee jedhu malee.

Maatii ilma/intala hawwanii argataniin maqaa hinwaaman___abbaa/haadha

Dabalaa/Dabalee jedhu malee.

4.1.1.2. Maqdhaalifi Ibsamoota Adda Addaatti Fayyadamuun Waamuu

Haati warraa erga heerumtee booda jechoota lagu ta'anitti fayyadamuun kallattin maqaa abbaa warraa ishee hinwaamtu. Maqaa abbaa warraa waamuun adaa Oromoo keessatti safuu cabsuu waan ta'eef iddoo maqaa abbaa warraa ishee maqdhaaltota adda addaatti fayyadamtee waamti. Fakkeenyaaf, **Isiniifi isaan :-** jechoonni kun namoota

heddummina qabaniifis ni gargaara. Garuu haati warraa abbaa warraa ishee akka waliigalaatti isin jettee ni waamti. Jecha kanaanis abbaa warraa ishee qofaa osoo hin taane namoota maqaa isaanii waamuu lagattu hunda ittin waamuu ni dandeessi.

Kana malees, maqdhaal kanaan waamuun namoota umurii nu oliifi kanneen heddummina qabaniif dhimma itti ba'uun ni danda'ama. Karaa biraatiin, nama dhuunfaafi namoota heddummina qaban ittiin waamuuf maqdhaalonna gahee guddaa qabu. Fakkeenyaaf, Akka jaarsoliin naannoo kanaa ibsanitti, maqaa namoota lagatanii akkas jechuun waamu.

2. Maqaa abbaa warraa hinwaaman___isin/isaan, jaarsa koo/kiyya, keennaa koo/kiyya, gonfaa koo/kiyya jedhama malee.
3. Maqaa warra soddaa hinwaaman___aabboofaa/aayoofaa, intalli (durbaaf), jaalli koofaa(dhiiraafi durbaafi)fi soddaa koo (dhiraafi durbaaf)

Kana malees, haatii warraas tahe abbaan warraa gama maatii waliif faallaa tahan maqaa dhayanii waamuurra isaan jedhanii waamu. Haalli akkasii kunis kan itti dhimma bahamu waliigaltee aadaa saba Oromoo irratti kan hundaa'eefi heddummina namootaa agarsiisuuf.

Fakkeenya armaan olii kana keessatti maqdhaal isaan jedhu fayyadamuun haati warraafi abbaan warraa gama maatii waliif faallaa tahanii ittiin waamu. Maqdhaal kunis namoota heddummina qabaniifi kabaja namaaf kennuuf kan tajaajiludha. Maqdhaal kunis haala namootni keessatti dubbatan irratti hundaa'uun hiika garaagaraa kenna.

Haati warraa abbaa warraa ishee maqaa dha'uun waamuu yommuu saalfattu ibsamoota yookiin jechoota garaagaraatti fayyadamuun waamti. Kunimmoo kabaja isheen abbaa warraa isheef qabdu cinaatti safuu sabichaa eeguufis gahee olaanaa kan qabudha. Kana malees ,haati warraafi abbaan warraa amaatiifi abbiyyuu isaanii haaluma kanaan jechoota garaagaraatti fayyadamuun waamu. Faayidaan jechoota kanneenitti fayyadamuun amaatiifi abbiyyuu waamuunis, kabajaafi jaalala isaan gidduu jiru haalaan cimee akka itti fufuuf gargaara Mbya(2002).Gama biroonis haati warraa waa'ee abbaa warraa ishee yeroo namoota birootti haasoftuufi isumattis yeroo dubbattu fakkeenyaaf, haati warraa abbaa warraa isheen akkasumas haati warraafi abbaan warraa maatii faallaa isaaniifi

obboleewwan,haati warraa kan abbaa warraa,abbaan warraas kan haadha warraa isaanii haala armaa olii ayyadamuun waamuu danda’u.

4.1.2. Looni, Fardaafi Bineensa Namni Ajjeeseen Waamuu

Aadaa Oromoo keessatti namoota loon qabaniifi bineensota gurguddoo kanneen akka leencaa, gafarsaa, arbaafi kanneen kana fakkaatan ajjeesuun uummata keessatti beekkamtii guddaa qabaniin maqaa isaanii waamuun dhorkaadha. Akka namootni af gaafii keessatti hirmaatan ibsanitti Oromoon Aanaa Kiiramuu namoota kana haala kanaa gadiin waama.

4. Abbaa Shumbur___nama loon buburree qabauun
Abbaa Gurree___nama gafarsa ajjeeseen
Abbaa Booraa___nama farada qabuun
Abbaa Daalee___ nama leenca ajjeeseen/loon daalacha qabuun

4.1.3 .Qaama Miidhamtoota

Namoonni uumamaan yookiin erga dhalatanii booda qaamaan hir’uu ta’uu danda’u.gareen hawaasa rakkoo akkanaa qabu kanatti qaamaan hi’uu ta’uun isaanii itti dhaga’amee hinaarreef, safuu waaqaafi lafaa eeguun jajjabeessuun barbaachisaadha. Jechoota hir’ina qaamaa agarsiisuun safeeffataman kanas jechoota biroon bakka buusuun waamuun ni danda’ama. Kanas haala armaa gadiin ilaaluun ni danda’ama.akka namotni marii garee keessatti hirmaatan ibsanitti namootni qaama midhamtoota ta’an haala armaan gadiin waamamu.

5. Gingee(kan arrabni isaa/ishee sirriin dubbachuu hindandeenye___arraba isaa/isheetu dida
Maraatuu___qalbiin tuqamaa
Tuubuu (nama miilli isaa/ishee furdatu/ttu___lukatu itti ulfaata.
Jaamaa (kan ijaan hin argine) ___qaro-dhabeessa/ qaro-dhabeetti.
Duudaa(nama gurraan hindhageenye) _____gurratu dabarsa.
Qaaqqee (nama rifeensa mataa hinqabneen)___Moluu.

Gareen hawaasa adda addaa haala kanaan jechoota lagataman kana yeroofi bakka adda addaatti safuu hawaasichaa eeguuf kan itti fayyadamudha. Jechoonni akka laguutti ilaalaman kunis isaan armaan olitti caqasaman qofaa osoo hin taane, nama miila ,harka, quba, ija, gurra, arraba, sammuufi qaamnisaa guutuu kan hintaane hunda kan hammatudha.

Hawaasni Oromoo Aanaa Kiiramuus jechoota sababa safeeffannaaf lagataman waan lamarraa ka'uun lagata.Inni duraa kabajaafi jaalala namoota qaamaan hiruu ta'an sanaaf qabu irraa ka'uuni. Kunis namoota sanatti gadaantummaan karaa qabeenyaa, xiinsamuu, dinagdeefi hawaasummaan akka itti hindhaga'amneef jechootasana lagachuun maqaa biroobakka buusuun waama.

Inni biroon ammoo kabaja namoota sanaaf qaban cinaatti sodaa uumaaf qaban ibsuuf jecha jechoota lagu ta'an kanneen jechoota biroon bakka buusee waama.waaqayyoo namoota akkasii kana beekke waan uumeefi uumama akkuma keenyaa waan ta'aniif,waa'ee isaanii yeroo dubbannu ofeeggannoo gochuun barbaachisaadha Wardhaugh (2006).Sababiin isaas waaqayyo namoota biroo amma fayya qabeessa ta'anii jiraatan kanas qaamaan miidhamtoota godhee uumuu waan danda'uufi.Namootni afgaaffii irratti hirmaatanii yaada isaanii kennanis kabaja uumaa kanaaf qabnurraan kan ka'een jechoota sababa safuu hawaasichaan lagataman kanneen kallattiin akka maqaa hin dhoofne sammuun keenya nuuf hin heeyyamu jechuun ibsaniiru.

Walumaagaltti, uummata Oromoo Aanaa Kiiramu biratti kunuunsiifi kabajni namoota qaama miidhamtootaaf taasisamu baay'ee olaanaadha.Oromoon nama qaamni isaa miidhamaa ta'e tokkoo kallattiin maqaa hinwaamu;qaama miidhamaa ta'e sanas lagachuun jechoota biroo bakka buusuun waama. Jechootni kunis kan lagatamaniif sodaa uumaasaaf qabu mul'isuufi namoota qaamaan miidhamoo ta'an sanaaf ulfina kennuudhaafi. Haalli lagannaa akkasii kunis yeroo dhiyoo as kan dhufe osoo hinta'iin dur yeroo uumanni Oromoo sirna gadaatiin wal bulchaa tureettis Oromoon alkallattiin yookiin jechoota biroo bakka buusuun safuu hawaasichaa eegee namoota qaamaan miidhamoo ta'an waamaa kan tureefiammas iddoo jechoota lagataman kanaa gaalee, jecha yookiin hima biroon bakka buusee kan itti fayyadamaa jirudha.

4.1.4. Dubartummaa

Jechootni, gaaleewwan, himootnifi mallattoowwan adda addaa waa'ee amala, bifa, uumama, gochaafi kkf ibsan hedduutu jiru. Uumama dhala namaa kanas uummanni akkaataa uumamaafi hojiisaa irratti hundaa'uun qoodama adda addaa kennaafi. Qoodinsa kana keessattis shamarran isaan tokko. Karaa uumama qaamaanis ta'e qoodinsa hojii hawaasichi waliif qoodeenis jechoonni hawaasicha keessatti lagataman nijiru. Jechoonni akka laguutti lakkaa'aman kunis hawaasa keessatti iddoo guddaa qabu. Jechoonni kunis akka lagataman kan taasise kabaja uummanni shamarraniif qabu irraa kan ka'eeni. Namoonni dhimma qorannoo kana irratti gaaffii gaafatamanii deebii kennanis yaaduma armaan olii kana deeggaruun yaada isaanii ibsaniiru.

6 Dubartii deessee ilmoon battalumatti jalaa duuteen__nideebite/harkaa baate jedhu.

Dhalli namaa uumama waaqayyo uume keessaa isa hangafaafi iddoo olaanaa qabudha. Kana jechuun kabajni ilmaa namaaf taasifamu kan bineensotaafi bineeldotaarra adda jechuudha. Kanaafuu, daa'imni duute jechuun qaanii yookiin lagu waan ta'eef, mucucaatte, irraa bahee, harkaa baateefi kaneen kan fakkaatan jechuun waamu. Jechoota lagu armaan olitti ibsaman kana namoota aadaa hawaasa sanaa beekan qofaatu beeka malee namoonni biroon beekuu dhiisuu danda'u. Daa'imni battalumatti dhalattee jireenya addunyaa dhugaa kana adda baasuu waan hindandeenyeef, akkuma dhalatteen deebite yookiin harkaa baate jechuun ibsu.

7. Shamarree durbummaa gatteen__sabbata hiikkatte jedhu

Haala kanaan jechoota lagataman maqaa waamuurra jechoota biroo fayyadamuun waamuun barbaachisaadha. Kunis safuun hawaasichaa akka hin cabneef gargaara. Dabalataanis, waan jabaataa mudhii qabuuf tajaajilu, kabaajaaf kan gargaaruu waan ta'eef sabbatatti fakkeessuun hawaasni dhimma kan itti bahudha. Walumaagalatti gaafa shamarri tokko durbumaa ishee gattu, sabbata itti fayyadamaa oolan hiikkatanii abaluun sabbata hiikkatte jedhanii waamu malee abaluun durbummaa dhabde yookaan durbummaa gate jedhanii hin waamani.

8. Ulfoofte__ garaatu itti ulfaata/garaatti hafe

Akka aadaa Oromootti dubartiin tokko yommuu isheen ulfooftu, dubartii sanaan niulfoofte jechuun safuun hawaasaa akka cabetti ilaalama. Jechi ulfoofte jedhu jecha laguun waan ta'eef kallattiin maqaa waamuun namatti ulfaata. Kanafuu, Oromoon Aanaa Kiiramuu keessatti iddoo jecha laguun kanaa garaatu itti ulfaata yookiin garaatti hafe jechuun ibsa. Kana malees, namootni qorannoo kanarratti odeeffannoo kennanis kabajaafi jaalala dubartoota sanaaf qaban ibsuuf jecha ulfoofte jechuurra garaatu itti ulfaate yookiin garaatti hafee jechuun dubbachuun sadarkaan isaa kan walcaalu taa'usaa ibsaniiru.

9. Nama dubartii gudeede__ bira ciise/hammate

Akka aadaa Oromootti namni durboota heerumaaf gahanis ta'e kanneen heerumaaf hin geenye gudeedu, hawaasa keessatti fudhatama hinqabu. Dhiirri ga'eessi yeroo tokko tokko shamarree umurii isaan gadii faana hojii ciggaasisaa yommuu raawatu hawaasni gocha akkasii kana maqaa dha'uu ni salfata. Kanaafuu, namoota gocha akkasii kana raawwataniif ni gudeede jechuun baay'ee qaanii waan ta'eef bira ciise/ni hammate jechuun waamu. Kan hammate jedhameefis ni gudeede jechuudhaaf daa'imni sun waan hin geenyeefi. Dabalataanis, namichi gocha kana osoo beekuu raawwate qaanii lammataa deebi'ee akka hinqaanofneef jecha kan itti fayyadamudha. Itti dabalees, shamarreen sun xinnoo yoo taate gudeeddiif waan hingeenyeef bira ciise yookiin hammate jechuun ibsama.

4.1.5. Maanguddummaa

Aadaa Oromoo keessatti maanguddoonni akka hayyoota ammayyaatti waan ilaalamaniif gocha isaan dogoggoraan raawwataniifi mudoo isaan haala uumamama keessatti argatan irraa baraaruuf hedduu kan kabajamaniifi kan safeeffatamanidha. Haalii isaan ittin kabajamaniifi safeefatamanis, hojiin, dubbiin, adeemsaan, umuriin, beekumsa aadaafi kkf hubachuudhaani.

Dabalataanis, hawaasa keessatti namootni umuriin isaanii baay'ee xinnoo ta'ee, hojiin isaanii ammoo akka manguddootti ilaalamanis jiru. Kunis manguddummaan umurii dheeraa qabaachuu duwwaa osoo hintaane, bilchina sammuu qabaachuun firdii dhugaa kennuufi gocha raawwataniin ta'uu danda'a .Fakkeenyaaf, akka namotmi af gaaffii keessatti hirmaatan ibsanitti gaaleewwan armaan gaditti gargaaramuun kabaja maanguddummaaf qaban ibsu.

10. Nicabaqan __ni raagan/lafa guuran.

11. Yoo sobe__dubbiitu harkaa bahe ykn dubbii gadhiise.

12. Dhuufuu dhuufe__ hafuura baafate

Hawaasni Oromoo maanguddoota umuriin, muuxannoon,haala jiruufi jireenyaan deemaniin ulfina guddaa kennaafi. Kana irraa ka'uun yoo namni lafa guure tokko dhuufuu dhufee argame dhuufuu dhuufe jedhanii waamuun dhorkaadha. Daa'immaniifi namoonni umuriin lafa hinguuriin garuu dhuufuu dhuufanii yoo argaman dhuufuu dhuufan jechuun ni danda'ama. Namoota lafa guuraniin ammoo haala kanaan waamuun kabaja isaaniif qaban waan xiqqeeessuuf iddoo jecha sanaa ciroo 'hafuura baafate'' jedhu bakka buusuun waamuun barbaachisaadha. Sababni isaas maqaa dhuufuu sanaa waamuu sodaatanii osoo hin taane ulfina maanguddootaa eeguufi. Kanaafuu, namootni kallattiin abaluun dhuufuu dhuufe jedhanii waaman warra safuu hawaasaa hubachuu dadhabanidha.

Hawaasni Oromoo maanguddoota umuriin, muuxannoon,haala jiruufi jireenyaan deemaniin ulfina guddaa kennaafi. Kana irraa ka'uun yoo namini lafa guure tokko dhuufuu dhufee argame dhuufuu dhuufe jedhanii waamuun dhorkaadha. Daa'immaniifi namoonni umuriin lafa hinguuriin garuu dhuufuu dhuufanii yoo argaman dhuufuu dhuufan jechuun ni danda'ama. Namoota lafa guuraniin ammoo haala kanaan waamuun kabaja isaaniif qaban waan xiqqeeessuuf iddoo jecha sanaa ciroo 'hafuura baafate'' jedhu bakka buusuun waamuun barbaachisaadha. Sababni isaas maqaa dhuufuu sanaa waamuu sodaatanii osoo hin taane ulfina maanguddootaa eeguufi. Kanaafuu namootni kallattiin abaluun dhuufuu dhuufe jedhanii waaman warra safuu hawaasaa hubachuu dadhabanidha.

Maanguddoota umurii dheeraa jiraachuun sirriitti dubbachuu dadhabanii akka daa'ima reefuu afaan hiikattuutti dubbataniin ni cabaqa jechuun sirrii miti. Kanaafuu, jechi cabaquu jedhu jecha lagu waan ta'eefi maanguddoonni haalaafi muuxannoo adda addaa keessa waan darbanif, maqaa kabajaa ni ragaan /lafa guuran jechuun waamamuu qabu.

Kanamalees, namootni akkaataa armaan olitti ibsameen jechoota lagu maanguddoota ilaallatan lagachuun kanneen biroo bakka buusuun fayyadamu. Jechoota armaan olitti ibsaman keessaa isa lammaffaa yommuu ilaallu, maanguddoonni umuriin, gochaan, muuxannoofi beekumsa aadaan kabaja guddaa waan qabaniif jechoota laguutti fayyadamnee ni sobde yookiin nidogoggorte jechuun qaaniidha. Akkas yommuu jedhamus safuutu caba, seera aadaatu daba. Akkasumas, wal kabajuutu bada waan ta'eef, dubbiitu harkaa bahe yookiin dubbii gadhiise jechuun sireessaanii waamuun ni danda'ama.

4.1.6 Gochaafi Qaamota Qunnamtii Saalaa Safeeffachuu

Qaamonni saalaa uumamumaan dhiiraafi dhaalaaf kan kennamanidha. Oromoon Aanaa Kiiramuu qaamoota maqaa hinha'u. Kanarraan kan ka'een, shammarran qaama saalaa kan dhiiraa, dhiirri ammoo qaama saalaa kan shammarranii maqaa dhahuu lagata. Fakkeenyaaf :

13. Ure hinjedhamu ___durbummaa ishee fudhate jedhama malee.

14. Godhe hinjedhamu ___qunname (bira gahe) jedhama malee.

Jechootni armaan olitti ibsaman (ureefi godhe) kanneen jedhaman aadaa Oromoo Aanaa Kiiramuu keessatti baay'ee lagatamu. Jechoota kanneen haala kanaan maqaa waamuurra iddoo isaanii jechootaafi gaaleewwan biroo bakka buusuun waamuun barbaachisaadha. Namootni umuriin walgitan keessumayyuu ijoolleen jechoota armaan olii kanatti kallattiin itti dhimma bahu; haalli akkasii kunis safuu hawaasaa cabsuu jedhama.

Jechootni kun dhala namaaf itti fayyadamuurra wanta biraaf yommuu itti fayyadamnu akka laguuttii ilaalamuu dhiisuu danda'u. Gareen hawaasaa gidduutti kabajiifi jalaalli akka itti fufu gochuuf, jechoota lagu ta'an kana alkallattiin itti fayyadamuun gaariidha. Jechootni lagu armaan olitti dhiyaatan kunneen iddoo biraatti hiika kanarraa adda tahe qabu.

15. Foshee__ qaama saalaa /qaama hormaata ishee

16. Geebaa__ qaama saalaa /qaama hormaata isaa

Aanaa kiiramu keessaatti maqaa qaamaa saalaa armaan olitti argaman namni kalattidhaan maqaa hin waamu. Akka namootni af gaaffii keessatti hirmaatn ibsanitti, qaamonni saalaa kun kabaja dubartii waan agarsiisaniifi safuu waan ta'aniif maqaa waamuun dhorkaadha jedhu.

17. Obbolaan /firri dhiyoon lama yookiin namootni saalaan wal fakkaataan walqunnamtii saalaa godhan hin jedhamu__walitti hamatu jedhu malee.

Oromoo aanaa kanaa aadaa isaa keessatti safuu waaqaafi lafaa, bineensotaa, namaafi kkf haalaan eeggata. Aadaa Oromoo keessatti obboleeyyan laman yookiin namoota fira dhiigaa ta'an lama gidduutti wal qunnamtii saalaa raawwachuun cubbuudha. Gochi akkasii kun hawaasicha keessatti akka haraamuutti waan ilaalamuuf ilmoon dhalattu sunis hinguddattu . Dabalataanis, seera waaqaa cabsuu waan ta'eef baay'ee ciggaasisaadha. Namootni gocha akkasii kana raawwatan hawaasicha keessaa jiraachuu hindanda'ani. Hawaasicha keessaa bahanii bakka biroo jiraatu.

Obboleeyyan lamaan yookiin firri dhiyoon qaccee tokko irraa waan dhufaniif walfaana qunnamtii saalaa raawwachuun haa hafuutii ijuma akkasiin wal ilaaluun baay'ee jibbisiisaadha. Namootni waliin gocha akkasii raawwachuu danda'an kenneen firooma dhiigaa wal keessaa hinqabne qofaadha.

18. Abbaan dhala isaa /kan dhalatti isaaf ooltu waliin qunnamtii saalaa yoo raawwate bira gahe yookiin waliin ciise hinjedhamu__haraamuu hojjete jedhama malee

Aadaa Oromoo keessatti abbaan dhala isaafi kan dhalatti isaaf ooltu wajjiin wal qunnamtii saalaa geggeessuun akka hojii ciggaasisaatti ilaalama. Haa ta'u malee, gochi akkasii kun darbee darbee hawaasa aanaa kiiramu keessatti ni mul'ata. Hawaasichis nama gocha akkasii raawwateen safuu cabse jechuun qoqqobbii irra kaa'ee akka inni hawaasaan ala bahee jiraatu taasisa.

Qoqqobbiin kunis yeroo inni dhukkubsatu gaafatanii hin wal'aanan ;yommuu horiin jalaa badu hin barbaadaniifi. Akkasumas,yeroo namni irra du'uu hinawwaalaniifi. Gochi namni kun raawwate hawaasa aanaa kana biratti kallattiin maqaa hindhayamu haraamuu hojjete jedhama malee.

Sababni guddaan hawaasni kuni gocha akkasii kana safeeffatus,namni haala kanaan dhala isaa yookiin fira isaa waliin wal qunnamtii saalaa raawwatu kuni aadaa ,barsiifata,seeraafi safuu garee hawaasichaa keessattibeekamaa tahe tokko waan diigeef dheekkamsa biyyatti fida jedhee waan amanuuf hedduu balaaleffata.

Walumaa galatti, hawaasni Oromoo aanaa kanaa namoota fira irraa dhalatan haraamuu jedhee waama. Hawaasichis dhala haraamuuf ilaalcha badaa qaba.

4.1.7. Raawwii Adda Addaa Safeeffachuu

Uummanni Oromoo aanaa kanaa jechoota qofaan osoo hintaane wantoota hin dubbanneenis fayyadamee walii galuu kan danda'udha.Hawaasichis haala jiruuf jireenya isaa keessatti mul'atuun wal qabsiisee wantoota adda addaa akka mallattootti fayyadamuun kan lagatu qaba. Haalli itti fayyadama mallattoolee kanaas hawaasa naannoo biroorra garaagarumma guddaa qaba. Kunis naannoo kanaatti kan lagatamu, naannoo birootti ammoo akka laguutti ilaalamuu dhiisuu danda'a .Uummanni Oromoo aanaa kana wantoota hindubbaneef, kan hawaasichi akka waliigalaatti beekutti gargaaramuun wantootni sun akka lagataman taasisa.

19. Muka odaa jalatti bobbaa hinba'an; dameefi jirma isaas hinmuran__ nisafeeffatu malee.

Oromoon Aanaa Kiiramuu muka Odaa baay'ee waan safeeffatuuf muka kana mukeen biroorraa adda basee ilaala. Sababni isaas mukti kun seenaa Oromoo wajjiin hidhata guddaa waan qabuufi. Kunis muka kana jalatti seera bulmaata hawaasichaatu tumama,kan walloletu araarama akkasumas yaa'iifi marii adda addaatu geggeeffama.

Kana malees, baay'inni damee muka kanaa baay'ina uummata Oromoo iddoo garaagaraa jiraatan ibsa. Kanaafuu, Oromoon Aanaa Kiirammu dameewwan muka kana irra jiran

muruu kan lagatu tokkumman saba kanaa adda bahuu danda'a jedhee waan yaaduufi. Nama muka kana mure yoo arges seeratti dhiyeessuun akka inni adabamu taasisa malee callisee bira hin darbu; aanaa kanatti namni tokko hiriya isaatiin muka odaa muri jechuu ni lagata. Namootni afgaaffifi marii garee irratti hirmaachuun yaada isaanii ibsanis yaaduma armaan olii kana deeggaru.

Oromoon aanaa kanaa muka kana jalatti, seera akkataa bulmaata namaa, seera bineeldotaafi seera biqiilootaatu tumama waan ta'eef, muka kana suuraasaa yommuu argullee eenyummaa uummata Oromoo ibsa jedhee waan amanuufi akka mallattootti fayyadamuun damee muka kanaa muruu lagata.

Walumaagalatti, mukti kun dameen isaa baay'ina uummata Oromoo iddoo adda addaa jiran kan bakka bu'uufi iddoo seerri adda addaa itti tumamu waanta'eef, namni muka kana hinmuru; isa jalattis bobbaa hinba'u. Hawasichi muka kana akka mallattootti fudhatee eenyummaasaa karaa afaanii, siyaasaa, hawaasummaa, aadaafi barsiifataa kana ittiin ibsatu waan ta'eef muka kana mukkeen biroorra adda baasee ilaala. Kanaafuu, Oromoon aanaa kana muka Odaa muri yookiin Odaa jalatti bobbaa bahi jedhee hin dubbatu, safeeffadhu jedha malee.

20. Dhadhaa ykn baaduu loonii nyaatanii harka hin dhiqatan yookiin mukatti hinhaqatan__mataatti dibatu malee.

Qabeenya Oromoon qabu keessaa tokko loonidha. looniirraa faayidaa adda addaa waan argatuuf loonsaa faarsa. Loon ummata Oromoof lafee dugdaati. Akkuma namni lafee dugdaan malee jirachuu hindandeenyetti, Oromoonis loon malee jiraachuu hin danda'u. sababa kanaaf Oromoonni Aanaa Kiiramuu yommuu nyaata dhadhaatti, baaduufi aannan looniitti nyaatan harka isaanii hin dhiqatan yookiin mukatti hinhaqatan mataatti dibatu malee. Yoo nyaatanii mataatti dibatan waaqayyo biratti fudhatama qaba jedhanii yaadu. Kanaafuu, bu'aawwan loon irraa argaman fayyummaa namaaf kan barbaachisan, yoo qaama ofiitti dibataniifi nyaatan kan nama qabbaneessu waan ta'eef of eeggannoon itti fayyadamu.

Kanamalees, namni bu'aawwan loonii kana yoo mukatti haqe yookiin erga nyaatee booda harka yoo dhiqate qabbanni ykn waan gaariin irraa mulqama akkasumas akkuma mukni yeroo booda gogu namichis ni goga; loon sunis hin horan jedhamee waan yaadamuuf nyaataa booda harka dhiqachuun ykn harka mukatti haqachuun dhorkaadha.

21. Haati warraa yeroo abbaa warraa waliin wallolte gadi bahuu dhiistee oldeebi'uun utubaa/hiiroo manaa yoo qabatte abbaan warraa ishee hin reebu__ni safeeffata malee

Aadaa Oromoo keessatti haati warraa yoo abbaa warraa wajiin wal lolte battaluma sanatti manaa baqattee gadi hin baatu;utubaa yookiin hiiroo manaa qabatte akka abbaan warraa ishee hin rukunne gooti malee. Hiiroo qabachuun dubartii safeeffeechuu ishee kan ibsudha. Dubartiin safuu hin beekne mana diigdi malee mana hin ijaartu.manni keessa jiraatan kan inni irra dhaabbatee ijaaramu erga utubaan dhabamee booda. Utubaan jiraachuu baannaan manni ijaaramuu hindanda'amu.

Haaluma kanaan manni mana jedhamuuf utubaa malee dhabbachuu akka hin dandeenye, maatiin tokkos maatii gaarii tahee dhaabbachuuf dubartiin jiraachuun barbaachisaadha.Akka Oromoo aanaa kanaatti dubartii reebuun safuudha.Aanaa kana keessatti dubartiin baay'ee kabajamti.Sababni isaas dubartiin mana diigdee yoo manaa baatee manni salphummatti hinijaaramu jedhee waanamanuufi hoojiiwwan nuffisiisoo ta'an kanneen akka daa'imman guddisuu keessatti sochii dubartoonnii taasisan olaanaa waan ta'eefi.

Dabalataanis, akka mallattootti utubaa qabachuun ishee, ani asii baanaan manni kun nidiigama, akkuma utubaa kanaatti mana kana nату qabee jira jechuu iheeti. Kanaafuu, ani utubaa kanadha, jiraachuu mana kanaaf nan barbaachisa, waldhabbi nu gidduu jirus gara alaatti hinbaasu manuma keessatti ni araaramna jechuu agarsiisa. Ani mana kanaaf hiiroo ta'eera, yoo ani mana kanaa adeeme manni kun gama dinagdeen, xiinsammuufi hawaasummaan ni jiga jettee yaaddi. Abbaan warraas haadha warraa isaa yommuu isheen ol deebitee utubaa ykn hiiroo qabattu mallattoo nageenyaa buuste jedhee waan yaaduuf

ishee rukkutuu dhiisee taa'a.Si'a kanatti namni jecha qabadhu jedhu yoo maqaa dhahu, jecha reebi ykn tumi jedhu ammoo safuu waan ta'eef dubbachuu lagata.

22. Namni sagalee dhageessisuun yoo iyye itti birmatu malee osoo dhagahanii bira hin darbani.

Aanaa kiiramuu keessatti yommuu namni sagalee isaa ol fuudhee iyyu bira hindarbamu. Akka namoonni af gaaffii irratti dhiyaatan ibsanitti, namichi iyye sun gargaarsa barbaadeeti waan ta'eef callisanii bira darbuun gaarii miti jedhu.Bira darbi jechuunis hindanda'amu. Waaqayyo nama namaaf uume. Kunis akka namni walgargaaruuf malee callisee akka inni wal ilaaluuf miti. Rakkinni har'a namicha iyyu sanarra gahe boru namabiraa qaqqabuu danda'a waan ta'eef waliif dirmachuun dirqama akka ta'etti kan uummanni aanaa kanaa fudhatu.

23. Nama dhukkubsatee baatamee adeemu yoo karaa irratti argan bira hin darban___ xinnoo achi butanii deebi'u malee

Oromoon Aanaa Kiiramuu nama dhibamee namoota biroon baatamee adeemutti yommuu dhufu bira hindarbu. Namni nama dhibame kana bira darbee adeeme safuu hawaasichaa cabse jedhamee waan ilaalamuuf hawaasa keessatti jibbamaa ta'a.Kana malees, namicha dhibame sana of duuba deebi'ee yoo gaggeessuu baate dhibeen sun nafaana gala jedhee waan ilaaluufi nomoonni dhibamaa kana baatanii deeman akka hinmufanneef bira darbuu dhiisee xinnoo achi butee deebi'a. Yeroo kanatti namni bira darbuu dhiisuu qofa osoo hintaane jecha darbi jedhullee maqaa hin dhahu.

24. Maanguddoota dura bishaan hince'an, harkahindhiqatan, hinnyaatan,hin qaxxaamurani.

25. Maanguddoota dura dubbii ariifatanii hindubbatani.

Aaadaa Oromoo keessatti maanguddoonni kabaja guddaa qabu.Sababa kanaaf jecha wantoonni raawwataman hundi inni duraa maanguddootaaf dhiifama.Aanaa kana keessatti akkuma isaan umuriin namoota biroo dursanitti dubbachuuf nyaachuuf, dhiqachuufi ce'uuf dursi isaaniif kennama. Kana ilaalchisee mammaaksi Oromoo tokko

akkas jedha, “ Dubbiin kan hangafaati malee kan qafqafaa miti,” kanaafuu waan hundaan maanguddoo dursuun safuu diiguu waan ta’eef, of eeggannoon jiraachuun barbaachisaadha.

Iddoo maanguddoonni jiranitti namni tokko yoo maanguddoota dursee waa dubbateefi waa hojjete seeraafi aadaa hawaasa sanaa cabse waan ta’eef namichi kun kabajaa kan hinqabne, tuffatamaafi nama safuu hin beekne ta’uun beekama. Yaadota armaan olii irraa wanti nuyi hubannu, aadaan wal gargaarsaa, wal kabajaa, safuu namaa, safuu bineensaa, safuu uumamaafi uumaa hawaasa aanaa kanaa biratti baayy’ee kan beekamudha.kunis har’a qofaa osoo hintaane durumaa kaasee hawaasichi kan itti fayyadamaa ture ta’uu isaati.

Oromoon safuu beeka. Safuun kuns seera waaqaafi lafaa waan ta’eef Oromoon jiruufi jireenya isaa keessatti safuu uumaafi uumamaaf iddoo guddaa kennaafi.Kanaafuu,Waan tokko hojjechuun dura seerri waaqaafi lafaa maal jedha jechuun waan lagachuu qabu tokko lagata. Kana malees, lagannaa raawwii keessatti jechoonni kallattiin battaluma sanatti hinwaamamne waan jiruuf of eeggannoo gochuun barbaachisaadha.

Dabalataanis, yeroo ammaa haala itti fayyadama jechoota lagu ilaalchisee namootni af gaaffiifi xiyyeeffannoo marii gareerratti hirmaatan akka ibsanitti ,jechootni safeeffataman sirriin lagatamu dhaabuurraan kan ka’ee ,wal danda’uun,wal kabajuufi abdii qabaachuun laafaa dhufeera jedhu. Kunis safuufi kabajni hawaasichi waliif, uumaafi uumamaaf qabu hir’achaa yoo deeme namni balaa adda addaaf saaxilamuu danda’a. Fakkeenyaaf, yeroo ammaa bakakkaan yommuu bu’u safeeffachuu dhabuurraan kan ka’e iddoo adda addaatti bakakkaan baay’achaa jira.

Dimshaashumatti, qaaccessa jechoota lagu ilaalchisee odeeffannoon namoota afgaaffiifi xiyyeeffannoo marii garee irraa argame, jechoonni safeeffataman hedduu kan tahaniifi haala garaagaraa keessatti kan sareeffataman ta’uu isaa ibsa. Hawaasichi wantoota adda addaa kan safeeffatu safuu uumaafi uumamaa eeguun dheekkamsa waaqaa jalaa bahuufi.

26. Jaarsi yoo du’e kan akkasii siin hingahiin hinjedhamu__ waaqni isin haa jabeessu jedhama malee.

Aanaa Kiiramuu keessatti yeroo namni umurii dheeraa jiraatee lafa kanarraa boqotu, namoonni maatii namni kun irraa boqoteen Waaqni isin haa jabeessu jechuun gadda isaanii waliin hirmaatu. Maatiin namni irraa boqote immoo kan akkasii isin hingahiin hinjedhan. Sababni isaas jaarsi du'e yookiin boqote kun sadarkaa jireenya adda addaa keessa waan darbeefi.

Kana malees, namni du'e kun osoo hindu'iin yoo ture ofirratti fincaa'uufi ofirratti haguun nama rakkisa jedhamee waan yaadamuuf jaarsoliin seera uumama waaqayyo ka'ee keessaa darbanii waan du'aaniif wanti hedduu nama gaddisiisu hinjiru. Horanii dhala dhala isaanii arganiiru. Du'uun ammoo seera uumammaa waan ta'eef. Haala kanaan boqachuun maanguddootaa gaarii akka ta'etti ilaalama.

4.1.8. Jechoota Laguu Sodaa Agarsiisan

Oromoon Aanaa Kiramuu waan sodaatus tokko kallattiin maqaa hindhayu. Kana jechuun maqaa waantota sodaatu sana lagata jechuudha. Fakkeenyi armaan gadii haala kana caalaatti ibsa.

4.1.8.1. Maqaa Bineeldotaa Safeeffachuu

Safuun seera waaqafi lafaatti. Hawaasnni oromoo Aanaa Kiramuu uumama keessatti wantoota adda addaa bifa adda addaan safeeffata. Kana jechuun uummanni oromoo aanaa kanaa uumama lafa kanarra jiru hunda uumaa isa uume keessaan ilaaluun safeeffata jechuudha. Safuun kunis kan adeemsifamu bifa garaa garaan ta'ee maqaa bineensotaa waamuu lagachuuni. Akka aadaa oromoo Aanaa Kiramuutti bineensonni tokko tokko kallattiin maqaa hindhayamani. sababniisaas bineensonni kunniin waan safeefatamniifi. Fakkeenya armaan gadii ilaaluun hubachuun nidanda'ama .

27., Goondaan dhufe___ keessummaan dhufe

Bineensi armaan olitti ibsame kun uumama waaqayyo uume keessaa tokko waan ta'eef safeeffatamuu qaba. Osoo safuun hinjiru ta'ee bineensa xiqqoo lafarra yaatu kanaan uumanni aanaa kanaa akkasumaan waama ture. Kanaafuu, jechoota safuutti kallattin fayyadamuun safuu cabsu waan ta'eef , yeroo bineensi goondaa jedhamu kun gara mana

dhufu, maqaa dhahuu dhiisee keessummaan dhufe jechuun dubbata. Sababni isaa namni sammuu isaa keessatti guyyaa bineensi kun gara manaa dhufee irraa kaasee waan gaarii hintaane boodaan dhufuu danda'a jedhee waan amanuufi.

Oromoon aanaa kanaa haala dhufaatii bineensa kanaa karaa lamaan hubata. Inni jalqabaa, keessummaan kuni toora tooraan dhufee yoo darbe balaan nutti dhufe sun nurraa darbeera jedhee amana. Inni lammaffaa ammoo, haalaan bittinfamee kan adeemu yoo tahe, balaan hawaasa keessatti uumamuu akka danda'u amanu. Egaa Oromoon Aanaa Kiiramuu sababa kanaraan kan ka'een, maqaa bineensa kanaa waamuu lagata.

28. Waraabessi yoo yuuse __ karaasaa haa deemu yookiin qoraattiin isa hinwarraniin

Dhalli namaa bineensota adda addaa sababoota garaagaraa irraa kan ka'een maqaan isaanii hinwaamamne keessaa tokko waraabessa. waraabessi yeroo yuuse dhufe yookiin karaarratti yoo namatti dhufe badi hinjedhamu; karaasaa haadeemu/qoraattiin sin waraaniin jedhama. Haala kanaan waamuun bineensi kun waaqatu humna qabeessa godhee akka halkan deemu taasise waanta'eefi humna qabu kanaanis qabeenya namaa miidhuu waandanda'uuf, namni yoo haala kanaan cinaa qabee waame nama bira darba jedhee waan amanuuf kallattiin waamuun akka sirrii hintaanetti hubata. Dabalataanis, bineensi kun hafuura nama miidhu tokko qaba jedhamee waan yaadamuuf afuura badaa sana jalaa bahuuf jecha kan lagatamudha.

29. Sareen maraatte __ ni tuqamte.

Sareen bineensota laga galan keessaa jeedala wajjiin walitti dhufeenya guddaa qabdi. Jeedala fayyaa hinqabne loltee yammuu ciniintu, dhukkuba maraatummaa kanaaf saaxilamti. Hawaasa Oromoo aanaa kanaa biratti sareen maraatte jedhamee akka hinwaamamneef sababa guddaa kan ta'e, dhukkuba kana bineensa kanatti kan fide waaqayyo waan ta'eef, namni dheekkamsi waaqayyoo akka isatti hindhufneef jecha kana maqaa hindhayu; namootni af gaaffi irraatti hirmaatanii odeeffannoo kennanis yaaduma kana deeggaru.

Inni biroon ammoo saree biratti kallattiin sareen maraate yoo jedhame dhukkubni sun saree sana ajjeesuu danda'a jedhamee waan amanamuufi dhukkubichis saroota birootti akka hin darbine dhorkuuf hawaasni aanaa kiiramuu ciroo sareen maraate jedhu kana maqaa waamuu lagachuun jecha biroo bakka buusuun waama.

30. Beeyladooatan maraate/tte __ waan sareetu tuqe.

Beeyladooata manatti madaqanii jiraatan keessaa dhukkuba sareen kan qabamu saree qofaa osoo hintaane, beeyladoonni biroos qabamuu danda'u. uummanni aanaa kanaa horii horsiisuufi qonnaan waan jiraataniif beeyladooata waaliin walitti hidhata guddaa qaba. Kana malees, beeyladoonni waaliin oolanii bulu, yeroo kana ammoo dhukkuba walitti daddabarsuu danda'u.

Yommuu kana hawaasichi kabaja horiif qabu irra kan ka'e gaafa isaan dhukkuba kanaan qabaman nimaraate jedha osoo hin taane, waan sareetu tuqe jedha. Akka namooni af gaaffiirratti hirmaachuun deebii kennani ibsanitti dhukkuba kana horiitti kan fide sareedha jedhamee waan amanamuuf, kallattiin horii sanaan maraate/tte yoo jenne horiin sun miidhamuu danda'a jedhani. Kanaafuu, waan sareetu tuqe jennee waamuu qabna malee safuu cabsuun maraate/tte jeechuun sirrii miti.

31. Cuucii lukkuun dhumaa dhumaa __ guddadhaa.

Dhalli namaa yeroo mara qabeenya qabu haalaan eeggatee bara dheeraa akka turuufi walitti fufiinsaan akka horu gochuuf tattaaffii hedduu kan taasisudha. Haata'u malee, qabeenya qabu kanas wantoonni garaagaraa miidhuu danda'u. Wantoota kana jalaa milqsee jiraachisuuf tooftaawwan kana keessaa tokko safeeffachuudha. Cuuciiin lukkuu gaafa dhalattu baay'ee xiqqoo waan taateef, diinoota ishee kanneen akka culullee, adurree, corofeefi kkf irraa meeqatu hafee akka guddatu wanti beekamu hinjiru. Kanaafuu cuuciiin lukkuu kunneen diina isaanii jalaa bahanii guddachuun salphaa waan hintaaneef namoonni guddina isaanii fedhan guddina isaanii hinfeenu haadhuman jedhu. Sababni isaas yommu guddadhaa jedhaman wantoonni isaan nyaatan sun baay'ee itti hammaatu jedhameetu yaadama,

Kanarraan kan ka'e namni yeroo cuucii lukkuu kana argee darbu ciroo guddadhaa jedhu lagachuun ciroo dhumaa dhumaa jedhuun bakka buusuun waamama. Akka namootni afgaaffiifi marii garee keessatti ibsanitti, hiikni ciroo dhumaa dhumaa jedhuu, hiikni keessa isaa guddadha jechuudha. Kanaafuu, guddina isaanii hawwinee guddadhaa yoo jenne diina isaaniin nyaatamuu waan danda'amaniif jechi guddadhaa jedhu kun nilagatama.

32. Qeerramsatu nyaate__ aabbootu nyaate.

Hawaasni Oromoo Aanaa Kiiramuu bineensota adda addaa bifa garaagaraan safeeffata. Bineensota kana maqaa dhahuu kan lagatu sababa mataa isaa qaba. Akka namoonni naannoo kanaa ibsanitti, nama qeerramsi lubbuusaa balleeseen qeerramsatu nyaate jechuun sirrii miti jedhu. sababni isaas bineensi kun humna cimaa waan qabuuf haaloo kuufatee namoota biroo nyaachuu danda'a jedhanii waan yaadaniifi. Kanaafuu, uumanni Aanaa Kiiraamuu maqaa bineensa kanaa kallattiin yoo waamne, bineensi kun yeroo biraa haaloo kuufatee namaafi qabeenya namaa balleessuu danda'a jedhee waan amanuuf, qeerramsatu nyaate kan jedhu lagachuun aabbootu nyaate jedha.

33. Saree irra hin tarkaanfatan __nisafeeffatu malee.

Aanaa kana keessatti sareerra tarkaanfadhu jedhamee hindubbatamu. Sababni isaas saree irra yoo tarkaanfatan dhibee adda addaa sareen sun qabduuf saaxilamuu dandeenya jedhamee waan yaadamuufi. Kanaafuu, iddoo kanatti namni saree irraa akka hintarkaanfanneef baay'ee of eeggata. Kanarraa kan ka'een, Oromoonni aanichaa garri caalu sareef ilaalchaa gaarii hinqabani. Iddoo sareen jirtuttis jecha tarkaanfadhu jedhu maqaa hindhayani.

34. Boombiin jabbii yoo mana seentu hinajjeesan __sitti haabaru jedhu malee

Uummanni Oromoo wantoota garaagaraa yeroo garaagaraatti kan safeeffatuuf dheekkamsi waaqayyo qabeenya isaa irra, mataasarraa, biyyaafi uumama biroorra akka hin genyeefi. Fakkeenyaaf, aanaa kana keessatti boombiin jabbii yoo mana seente baasanii hin ajjeesani sitti haa baru jedhaniidhiisu malee. Yeroo boombiin kun mana seenus jecha

ajjeesuu jedhu maqaa dhahun dhorkaadha. Akka namoonni marii garee keessatti ibsanitti, boombiin jabbii kun yoo mana seente qabeenya namaaf hawwiti, jabbiin akka manaa hin dhabamne taasiisti jechuun dubbatu. Dabalataanis, guyyaa boombiin kun mana lixxee yookiin seentee kaasee waan gaariitu mana kanatti guddata jedhanii abdiin eeggatu.

Walumaagalatti, uummanni Oromoo aanaa kanaa boombiin jabbii yammuu mana seentu kan hinajjeesneefi battaluma sanattis jecha ajjeesuu jedhu maqaa waamuu kan lagatuuf jabbiin manatti dhalattee akka guddattu waan hawwuufi. Kanaafuu, boombiin kun yoo mana namaa seente akka milkii gaariitti waan ilaalamtuuf namni ajjeessuu dhiisee sitti haa baru jechuun safeeffata.

35. Fatteen gara manaa yoo dhufte hinajjeesan___aaggatti kottu jedhu malee.

Oromoon bineensota gurguddoo qofa osoo hinta'iin kanneen xixiqqoo ta'anillee nisafeffata. Akka ilaalcha Oromoo Aanaa Kiramuutti fatteen akkuma boombii jabbii milkii gaarii qabdi jedhamee amanama. Kunis nageenya, hormaataafi qabeenya akka namaaf fiddutti ilaalama. Fatteen gara manaa yoo dhufte sababa isheen itti dhufte hawaasti Oromoo aanaa kanaa waan beekuuf nikunuunsa malee hinajjeesu. Kanaafuu, yemmuu fatten mana namaa seentu jecha ajjeesi jedhu maqaa dha'uun nisodaatama. Sabani isaas yoo maqaa dhayan qabeenya namaatu dhuma jedhamee waan yaadamuufi.

Fatteen yemmuu gara naannoo manaatti dhufu, hormaata fiddee akka dhufutti ilaalama. Hormaanni kunis kan horiifi kan namaa ta'uu danda'a. Hormaata jechuun dhaloota tokko kan biroon bakka buusuu jechuudha. Sababa kanarraa kan ka'e, Oromoon aanaa kanaa yoon bineensa kana ajjeese hormaanni horiifi namaa narraa dhaabbata jedhee waan sodaatuuf fattee ajjeesuu akka safuutti ilaala.

4.1.8.2. Uumama Safeeffachuu

Oromoon aadaa isaa keessaattii uumama garaagaraa haala ittiin maqaa waamuqaba. Uumama lafa kana jiru hundas uumaa waliin wal qabsiisuun safeeffata. Uummanni aanaa kanaas sirna safeeffannaa kana keessatti namni uumaa isaa

waan sodaatuuf seera uumamaa eegee waa dubbata malee akkuma isatti dhufetti hin dubbatu. Haala kanaan, namni jireenya isaa keessaatti wantoota garaagaraa lagata. Isaan keessaa muraasni isaan armaan gadiiti:

36. Nama bakakkaan dhaye yommuu argan hinbooyan __niilichu malee.

Oromoon aadaa isaa keessatti wantoota adda addaa safeeffata. Kana irraa kan ka'een, aanaa kana keessatti yeroo gochi tokko raawwatu safuu uumamaa beekuun akkaataa ittin dubbatamu qaba. Fakkeenyaaf namni tokko bakakkaan dhayamee yoo du'e hinboo'aniif, ni ililchu malee

Akka namootni afgaaffiifi marii garee keessatti hirmataanii ibsanitti ,sababani nama bakakkaandhayamee du'eef ililchamuuf inni guddaan, gochii akkasii kun waaqayyo biraa dhufa jedhamee waan amanamuuf, yoo ililichuu dhiisanii boo'aan waaqayyo namaafi qabeenya nama irratti miidhaa fida jedhu. Kanaafuu, namni sammuu isaa keessatti nama bakakkaan dhayamee du'e kanaaf yoo boo'e kan kanaa olii natti dhufuu danda'a jedhee waan yaaduuf, yeroo gochi kun raawwatu akka arge hindubbatu.

37..Bakakkaan bu'e hinjedhamu__waaqatu nagaa gaafate yookiin isaafuu xinnaadha jedhama malee.

Wantoota uumamaan jiran keessaa tokko bakakkaadha. Aanaa Kiiramuu keessatti bakakkaan ykn qaqqawween yemmuu bu'u, bakakkaan bu'e hinjedhamu. Sababni isaas bakakkaan bu'e yoo jedhame, namni gochi kun ammas dabalee bu'uun namaafi qabeenyarratti miidhaa fida jedhee waan amanuuf, maqaa isaa dhahuurra isaafuu xiqqaadha ykn waaqatu nagaa gaafate jechuun waama. Dabalataanis, miidhaa miti uumaatu nagaa gaafate, nageenya, kun xinnaadha jechuun maqaa gocha kanaa lagata.

38. Manni gubate hinjedhamu__ bishaantu keessa bahe jedhama malee

Wantoota akka bu'uuraatti jireenya dhala namaaf barbaachisan keessaa tokko mana. Manni bakka yeroo dadhaban itti boqotan ,halakan qorrarraa guyyaammoo aduu kan namarraa dhorkudha. Manni faayidaawwan gurguddoo qabu kunis yeroo gubatu safuu cabsuun ni gubate jedhanii dubbachuun sirrii miti. Sababni isaas namootni iddoo sanatti

argamanii ibddi mana gube jedhanii yoo dubbatan ibidichi nufaana galee mana keenya guba jedhanii waan yaadaniif bishaantu keessa yaa'e jechuun dubbatu.

Kana malees ,akka ilaalcha uummata aanaa kanaatti, kallattiin manni gubate yoo jedhame dubbiin akka ibidda kanaa nama gubu nama faana gala jedhanii waan sodaataniif, bishaanitti fakkeessanii akka qabbanni yookiin waan gaariin isaan faana galuuf bishaantu keessa bahe jedhu.

39.Namni ibidda kadhatu tokko ibidda naaf kenni hinjedhu__qabbana naaf kenni jedha malee.

Akka aadaa Oromoo Aanaa Kiiramuutti namni tokko olla isaa bira deemee ibidda naaf kenni hin jeddhu; qabbana naaf kenni jedha malee. Sababni isaas yeroo ibidda naaf kenni jedhanii fudhatan ibidda sana faana dubbiin akka ibidda nama gubu nama afaana galuu danda'a jedhamee waan amanamuufi. Kanaafuu, Aanaa kana keessatti namani tokko ollaa isaa bira deemee ibidda naaf kenni jedhee kadhachuu waan lagatuuf, iddoo isaa qabbana naaf kenni jechuun qabbana sana fudhatee gara mana isaatti deebi'a.

kanaaf yoo boo'e kan kanaa olii natti dhufuu danda'a jedhee waan yaaduuf yeroo gochi kun raawwatu akka arge hin dubbatu.

40.Daa'imni yoo duute Waaqni isin haajabeessu hinjadhamu__kan akkasii isin hingahiin jedhama malee.

Daa'imman xixiqqoon yeroo addunya kana irraa boqotan hedduu kan nama gaddisiisuudha. Sababni isaas daa'imman akka namoota biroo hamaafi gaarii adda baasanii waan hinbeekneefi. Kana malees, Aanaa kana keessatti daa'imman gara fuula duraatti maatiifi biyyaaf bu'aa guddaa buusuu waan danda'aniif mirga isaanii sarbuun yoo du'an kallatiin Waaqni isin yaa jajjabeessu hinjedhan. Namoonni warra daa'imni irraa boqote bira deemuun kan akkasii isin hingahiin jechuun Waaqa kadhataniifii gara mana isaanitti galu.

41. Haadha warraatu jalaa du'e hinjedhamu__ibiddatu jalaa dhaame jedhama malee.

Jireenya dhala namaa keessatti wantootni garaagaraa nama mudachuu danda'u. Dhabuun, argachuun, sooromuun , hiyyoomuun,jiraachuufi du'uun jireenya dhala namaa keessatti kan nama qunnamudha. Aanaa kana keessatti dhiirri tokko sirna gaa'eelaa yeroo raawwatu haadhaafi abbaasaa dhiisee gara haadha warraasaatti maxxana; isheenis gara abbaa warraasheetti maxxanti.Haala kanaan osoo waliin jiraatanii sababoota adda addaa irrann kan ka'een haati warra yoo nama jalaa duute,duute hin jedhamu ibiddatu jalaa dhaame jedhama malee. Sababni isaa akka ilaalcha Oromoo aanaa kanaatti namicha haati manaa jaalaa duute irraa abidiisaatu jalaa bade, jiru inni qabutu jalaa bade,kayyoofi fedhiisaatu karaatti hafe jedhamee waan yaadamuuf ,bakka jecha du'e jedhuu ibiddatu jalaa dhaame jechuun dubbatama.

Ibiddi dukkana akkuma ari'u,gaafa ibiddi dhaame jedhan ammoo jireenya qophummaatu itti deebi'a ,jiruu isaatu itti dukkanaa'e akkasumas gara itti deemsaa dhabe jechuudha. Namni gaafa gaa'ela keessa jiraatu ifa keessa ,bakka ho'aafi jireenya gaarii keessa waan jiraatuuf akka yeroo qophummaa isaa hin yaadda'u. Namni yeroo bultii ijaaru humnaafi yaadaan gargaarsa kan argatu yommuu ta'u ,yeroo qophaa jiraatu ammoo ofumaan jireenya dhiibuu malee kan nama gargaaru hinjiru.

Walumaa galatti,Oromoon Aanaa Kiiramuu yoo haati warraa nama jalaa duute, abbaan warraa bara dheeraaf ishee yaadee akka hingaddineefi waaqayyo akka isa gargaaruuf jecha du'e jedhu lagachuun iddoo isaa ibaddatu jalaa dhaame jechuun dubbata.

42.Manaan si dhabe hinjedhamu__si arge jedhu malee.

Hawaasni Oromoo Aanaa Kiiramuu jireenya isaa keessatti haala garaagaraan of eeggatee jiraata.Dubbiin inni dubbattufi gochi inni raawwatu akka isa dhaalu waan beekuuf of eeggannoon jiraata.Kanaafuu, namni tokko nama bira deemee yoo manaa nama dhabe yeroo biraa isa arge, kanaan dura barbaadeen sidhabe hinjedhu. Bakka kana anoo mana dhufeen si arge jedha. Sababni kun jedhamuufis manaan si dhabe yoo jedhame namni sun mana isaatii dhabamuu danda'a jedhamee waan yaadamuufi isa faanas lammata wal arguu hindandeenyu jedhamee waan yaadamuuf manaan si arge jedhee itti

hima.Yommuu kana ittiin jedhus akka namicha yeroo hunda arguu danda’uufi namichis jiraachuun waan gaarii akka arguuf hawwii qabu ibsuu barbaadeeti.

Haala kanaan waamuu baannaan, jireenya isaa arguu dhiisuu danda’a.Wanti kanarraa hubatamu ,waliin jireenya dhala namaa keessatti namootni yoo walitti yakka adda addaa hojjetaniyyuu,luubuun isaanii lafa kana irraa akka hinbadneef yakka walitti hojjetaniif dhiifama waliif godhu.Kanaafuu Oromoon Aanaa Kiiramuu nama tokko barbaacha deemee yoo manaa dhabe siin dhabe hinjedhu ;mana dhufeen si arge jechuun akka inni yeroo mara mana isaatii hindhabamne akeekkachiisa.

4.1.8.3. Biqiloota Safeeffachuu

Waantoota hawaasni Oromoo Aanaa Kiiramuu safeeffatu keessaa tokko biqiloota. Biqilootni safeeffataman kunis hawaasa naannoo tokkoofi kan biroo gidduutti garaagarummaa kan qabanidha.kana jechuun hawaasa tokkoofkan safuu ta’e kan biroof ammoo safuu ta’uu dhiisuu danda’a. Akka aanaa kanaatti biqilootni akka safuutti ilaalamuun maqaan isaanii dhayamuu lagataman isaan armaan gadiiti :

43.Warqee naaf kenni hinjedhamu __qooccoonaaf kenni jedhama malee.

Aanaa kana keessatti namni baala warqee hin qabne, nama baala kanaqabu bira kadhachuuf yeroo deemu qooccoo naaf kennimee jedhee kadhata malee warqee naaf kenni hin jedhu.

Akka namootni afgaaffiirraati hirmaachuun yaada isaanii ibsanitti, namichi sun akkaataa kanaan warqee naaf kennimee jedhee yammuu gaafatee fudhatu,qabeenya inni qabu keessaa warqeen isaa ni bada jedhamee waan amanaamuuf jecha warqee jedhu kana lagachuun qooccoo naaf kennimee jechuun baay’ee filatamaadha jedhu. Warqiin qabeenya guddaa miidhaginaaf barbaadamu waan ta’eef gatiin qabeenya keenyaa gadi nu jalaa bu’a jedhee hawaasni waan yaaduuf haala kanaan lagatama. Kunis namni qabeenya isaatiif hammam of eeggannoo akka taasisu kan nutti mul’isudha.

44. Midhaan yammuu dhayamu gatii haabasu hinjedhamu __haa barakatu jedhama malee.

Aadaa Oromoo keessatti oobdiin midhaanii kabajaa guddaa qaba. Namni midhaan dhayaa osoojiruu namni biroo yookiin maatiin nama midhaan dhayu sanaa hintaane yoo gara oobdiitti dhufu akka arge hin deemu, oobdii ala dhaabbatee haabarakatu jedha malee gatii haabasu hin jedhu. Sababni isaas gatii haa baasu yoo jedhame namichi midhaan dhayusun yoo midhaan sana gurgure maatiin isaa beelaaf saaxilamuu danda'a jedhamee waan yaadamuufi.

Kana malees, namni oobdii sana bira dhufee gatii isiniif haabaasu yoo jedhame abbaan midhaan sanaa jalaqabasaa yookiin mataa isaa gabaa geessee yoo gurgure hangafummaa yookiin dura ta'uu dhaba jedhamee yaadama. Hangafni akka aadaa Oromooti kabaja qaba. Hangafni midhaaniis osoo irraa hinguguramiin yoo taa'e guyyaa rakkinaaf nama gargaara.

Kanaafuu, hangafa midhaanii gurguraniif fixuu osoo hintaane sanyii babal'isuuf kaa'uun barbaachisaadha. Midhaan hangafni yookiin mataan gurgura yookiin nyaata yeroof qofaaf kan gargaaru osoo hintaane fuula duraafis sanyii babal'isuuf waan gargaaruuf isaa mataa ta'ee sana balleessuun beelaaf nama saaxila. Oromoota Aanaa Kiiramuu biratti midhaan mataa ykn hangafni hingurguramu; dursa ninyaatu malee. Midhaan kana yammuu nyaatanis waaqayyo, waan hundarratti mataa nugodhi, nudhaalsisi, hangafa nutaasisi jechuun nyaatu.

Walumaa galatti, Aanaa Kiiramuu keessatti Oromoon osoo midhaan dhayaa jiruu namni biroo yommuu itti dhufu, oobdii ala dhaabbatee haabarakatu jedhee warra midhaan dhayan sana dubbisa. Warri abbaa midhaanii sunis nyaannaa nyaadhu, barahaatti ajjeesi, bareeda jala shan buli jedhuuni. Namichi oobdii bira dhufee, gatii isiniif haabasu kan jedhu lagachuun haabarakatu jedhus warri abbaa oobdii hangafummaan isaanii akka itti fufuufi sanyiin midhaan isaaniis akka hinbadneef safuu hawaasichaa eegee dubbata.

45.Muka kichuu muruun safuudha__ ni kunuunsu malee.

Seera uumamaa keessatti biqilootni safuu qabu. Namni safuu kana diiguun yoo muka kichuu mure ni adabama .mukti kichuutti yoo murame faayidaan dhalli namaa biqiloota irraa argatu ni dhabama .kanaafuu aanaa kanatti mukti utuu guddatee faayidaa garaagaraa hinkeniin dura muruun dhorkaadha;ni kunuunsu malee. Akkuma daa'imni tokko dhalatee yommuu guddatu biyyaafi maatiisaaf bu'aa guddaa buusuutti, muktis kichuutti muramuun hafee yoo guddate faayidaa adda addaa kennuu danda'a.

Oromoon aanaa kanaa safuu uumamaaf iddoo guddaa kenna. Namni safuu yoo cabse dheekkamsa waaqatu narra gaha jedhee waan amanuuf, uumama Waaqayyo uume hunda bifa garaagaraan safeeffata. Hawaasichis haala kanaan biqilootaaf iddoo guddaa laatee kunuunsuun isaa har'a qofa osoo hintaane,jalqabumaa kaasee qabeenya uumamaa kunuunsaa kana ture ta'uusa argina. Kanarraa kan ka'e,hawaasichi yoon muka kichuu mure waaqayyo qaccee koo lafa kanarraa fixuu danda'a jedhe waan amanuuf muka kichuu muri jedhee dubbachuu ni lagata; ofiifis hinmuru.

BOQONNAA SHAN: GUDUNFAA, ARGANNOOFI YABOO

Boqonnaa kana keessatti yaadolee boqonnaa tokkoo kaasee hanga boqonnaa afurii jiranitu gabaabbatee dhiyaata. Kana malees, rakkoolee eeramaniif yaada furmaataatu dhiyaata.

5.1 . Gudunfaa

Kaayyoon guddaa qorannoo kanaa jechoota lagu Oromoo Godina Wallaggaa Bahaa Aanaa Kiiramuu keessatti qabiyyeen qoqqooduun qaaccessuudha. Kaayyoo kana galmaan gahuufis mala filmaata iddatto kaayyeffataatti dhimma bahuun kan geggeeffamedha. Mala kanatti dhimma bahuun odeeffannoonmadda odeeffannoo tokkoffaafi madda odeeffannoo lammaffaarraa walitti qabamani. Maddi odeeffannoo tokkoffaan odeeffannoo namoota waa'ee jechoota lagu beekuurratti muuxannoo gahaa qaban yookiin maanguddoota irraa funaaname. Maddi odeeffannoo lammaffaa ammoo odeeffannoo barruulee maxxanfamaniifi hin maxxanfamiin kanneen dhima mata duree kanaan wal qabatan irraa walitti qabamani.

Meeshaaleen funaansa odeeffannoo qorataan dhimma itti bahes afgaaffii, xiyyeeffannoo marii gareefi sakatta'a barruuleedha. Odeeffannoon kuneennis mala qorannoo qulqulleeffataan wal deeggaranii dhiyaatani.

5.2. Argannoo

Akka qorannoo kana keessatti ibsametti,

- Jechootni lagu bakka adda addaatti yeroo mara kan lagatamanidha. Fakkeenyaaf, namootni bakka kamittuu yeroo waliin dubbatan, nyaatan, dhugan , gaddaafi gammachuu yeroo waliin hirmaatan wanta lagatamuu qabu ni lagatu.
- Namootni jechoota kanneen safeeftan hammi isaa wal haa caalu malee gareen hawaasa Oromoo aanaa kanaa marti jechoota safuu nisafeefta. Irra caalaatti waa'ee dhimma kanaa kan beekanifi ofeeggannoon kan itti fayyadaman maanguddoota ta'uun isaa bira gahameera.

- Jechootni lagu kan lagatamaniif, namni waan hamaa akka hin hojjenneef, kabajaaf, obsaafi jalaala waan nama barsiisanifi. Akkasumas, dheekkamsa waaqayyoo namarraa waan dhorkaniif. Daa'imman obsa guddaa kanhorataniifi wal kabajaa akka jiraatanif jeechoonii lagu gahee guddaa qabu.kana malees, namni jecha yookiin gocha lagatamuu qabu sana yoo lagate rakkoolee adda addaaf saaxilamuu akka hindandeenye qorranno kanarra hubatameera.
- Yeroo ammaa jechootni yookiin gochoonni lagataman kun irra caalaatti jiraattoota baadiyyaa biratti lagatamaa jiru.
- Namni wantoota akka dhuunfaatti safeeffatuufi akka gareetti safeeffatu waan qabuuf jechootni safeeffatamaniifi akkaataan itti fayyadama isaanii namaa garanamaatti, naannoo tokkoo gara naannoo biraatti garaagarummaakan qabanidha.
- Namootni wantoota kan safeeffatan sodaa uumaafi uumamaa jalaa bahuufi. Fakkeenyaaf, bakakkaan bu'e yoo jenne, waaqni ammas bakakkaa kana buusee numiidha jedhanii waan yaadaniif safeeffatu.
- Garee hawaasaa keessaa maanguddoonni haala itti fayyadama jechoota lagu sirriitti kan beekan yammuu ta'u , shamarraniifi dargaggoonni ammoo hamma maanguddootaa kan itti hin fayyadamnedha .
- Sababa amantiifi qaroomina irraa kan ka'een, namootni akkaataa duriin jechoota safuutti fayyadamaa hinjirani. Kunimmoo waliin jireenya hawaasaa irratti dhiibbaa guddaa fideera.

5.3. Yaboo

Jechootni lagu yeroo adda addaatti namoota sadarkaa garaa garaarra jiran jaalala,obsa, safuu, seera hawaasichaa ,haala xiinsammuu,akkaataa jiruufi jireenyaa barsiisuuf,uumaa kabajuufi nageenya ofiif hawwuuf kan nama gargaaranidha. Haa ta'u malee, dhimma kana irratti akkuma guutummaa biyyaatti qorannoon baay'ee hingeggeeffamne. Kun ammoo xiyyeeffannoo dhabuurraan kan ka'e beekumsa karaa kanaan argamuu danda'u akka hin argamne taasiseera jechuudha. Jechoota lagu dhaloota dhufuuf dabarsuufi namoota hinbeekne barsiisuufi.

- Ammaan dura qorannoon mata duree kanaan wal qabatu baay'inaan hingeggeeffamne. Kanaafuu, namootni kana booda qorannoo dhimma kanaan walqabaturratti geggeessu barbaadan akkuma qorannoo kanaa naannoolee Oromiyaa garaagaraatti cimanii hojjechuun bifa barreeffamaan osoo kaa'anii gaariidha.
- Waajjirri Aadaafi Turizimii Aanaa Kiiramuu jechoota lagu walitti qabuun bifa barreeffamaan maxxansiisee kaa'uun dhalootni dhufuufi namootni waa'ee jechoota kanaa hinbeekne dubbisanii akka hubatan gochuu qaba.
- Dhalootni si'anaa akkataa itti fayyadama jechoota laguurratti hubannoo hinqabani. Kunis haala kanaan yoo itti fufe jechoonnikun irraanfatuudanda'u waan ta'eef hayyoonni Oromoo keessumaayyuu barsiisonni Afaan Oromoo qorannoo irratti geggeessuun bifa barreeffamaan dhaloota dhufuuf osoo dabarsanii gaariidha.

Wabii

Addunyaa Barkeessa (2010). *Natoo:yaadrimee caaslugaa Afaan Oromoo*. Finfinnee : mana maxxansa meegg

_____(2011). *Akkamtaa: Yaadrimmee Qorannoo Hujoo Finfinnee: Efficeincy Printig Press*.

AnolBhattacharjee(2012). *social science research:principles ,methods, And Practices (2ndED)*. Florida:University of South Florida.

Asima Habibovic (2010).*Taboo language Swedish teenagers understanding of attitudes to English Taboo language*.Kristiansand University un published Thesis.

C.R.Kothari (2004).*Research Methodology: Methods and techniques*.Inda: Newage International (P),limited publisher.

CarmenRosa Calds –Coulthard and Malcolm Coulthard (1996). *Texts and practices: reading incretical Discourse Analysis*.London and NewYork: Routledge publisher.

Ch.Brumfit &R.Mitchel (1989).*Research In The Language Class RoomCenter For Language In Education*.University of South Ampton :Modern English

Dastaa Dassaaleny.(2009). *Bu'uura qorannoo*. Addis Ababa: mana maxxansaa Boolee. Publications association with British council.

Dirribii Damusee Bokkuu(2012). *Ilaalcha Oromoo* :Biiroo Aadaa , Seenaafi Amantoota Oromoo. Finfinnee : mana maxxansa Finfinnee.

Donald Matheson (2005). *Media Discourses:Media Analysing Media Text UK*: Open University press.

Hendri Aditia (2011). *Analysis of Taboo word and Swear word in Dustin Lee Abraham's How Hihg Move*.Thesis :English Letter Departement. Letters and humanities faculty,UIN Syarif Hidayatullah Jakarta.

James H. McMillan (1996). *Educational Research Fundamentals For The Consumer* (2nd Ed.) Virginia Commonwealth University Harper Collins College Publisher.

John Chigidi (2006). *Shona Taboos: The Language of Manufacturing For Sustainable Development*. New York: Oxford University Press Ink.

Keith Allan And Kate Burridge (2006). *Forbidden Words: Taboo And The Censoring Of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

Malcolm Sigh (2007). *How To Research* (3rd Ed.) England: Open University Press.

Mark Robson And Peter Stockwell (2005). *Language In Theory: A Resource Book For Students: Usa And Canada*: Routledge LTD.

Maweja Mbaya (2002). *Linguistic Taboo In African Marriage Context: A Study Of The Oromo Lagu*. University Of Gaston Berger, Senegal, Nordic Journal Of African Studies 11(2): (224-235).

Nadia Ghounane (2012). *A Socio Linguistic View Of Taboo Language And Euphemisms In The Algerian Society: Attitudes And Beliefs In Tlemcen Speech Community*. Tlemcen University

Olga Dontcheva-Navratilova And Renata Povlna (2009). *Coherence And Cohesion In Spoken And Written Discourse*. New Castle: Cambridge Scholars Publishing.

Punch Nicolas Woods (1998). *Describing Discourse: A Practical Guide To Discourse Analysis*. New York: Oxford University Press Inc.

Qanbar, N. (2011). *A Sociolinguistic Study Of The Linguistic Taboos In The Yemeni Society*. Taiz University.

Ronald Wardhaugh (2006). *An Introduction To Sociolinguistics* (5th ed.). UK: Blackwell Publishing.

WDAO (2006). *Daaniyaa: Finfinnee, Oromiyaa*. Commercial Printing Enterprise.

Yasafebrainus Wantoro And Emalia Iragiliati (?) *The Use Of Taboo Words Between Main Characters Seen In Conviction Movie*. State University of Malang.

Dabalee A
YUUNVARSIIITII ADDIS ABABAA

KOOLLEEJII NAMOOMAA, QORANNOO AFAANOTAA ,JOORNAALIZIMIIFI
QUNNAMTIITTII MUUMMEE AFAAN OROMOO, OGBARRUUFU FOOKILOORII

Kabajamoota maanguddota armaan gaditti gaaffiileen afaanii dhuunfaafi marii garee isiniif dhiyaatan hundi mata duree qaaccessa jechoota lagu Godina Wallaggaa Bahaa Aanaa Kiiramuu waliin kan walqabatudha. Qorataanis qorannoo isaa mata-duree kana irratti waan geggeessuuf odeeffannoon isin biraa argamu galmaan gahiinsa qorannoo kanaaf murteessaadha. kana malees, eeyyama keessaniin ala suuraafi sagaleen keessan kan hinwaraabmne ta'uusa cimseen isin beeksisa. Kanaafuu deebii isin gaaffiilee dhiyaataan maraaf kennitan kun dhimma qorannoo kanaaf qofa kan fayyadu waan ta'eef amanamummaa ,dhugaafi bifa guutummaa qabu irratti hundaa'uun akka deebii naaf kennitan kabajaan isin gaafadha.

1. Jechootni lagu uummanni Aanaa Kiiramuu itti fayyadaman kan akkamiiti?
2. Qabiyyeewwan jechoota lagu uummanni Aanaa Kiiramuu itti fayyadaman kan akkamiiti?
3. Dhiibbaan jechoonni lagu ijaarsa safuu hawaasumm keessatti qaban maali?
4. Gareewwan hawaasa Oromoo kamtuu jechoota lagu kanneenitti fayyadama?

Dabalee B

Jechoota Laguu Funaanaman

1. Maatii ilma walitti aansuun argataniin maqaa hinwaaman___abbaa/haadha
Lammeessaa jedhu malee.

Maatii/ilma/intala walti aansuun argataniin maqaa hinwaaman_ abbaa/haadha Dabalaa/
Dabalee jedhu malee.

Maatii ilma/intala hawwanii argataniin maqaa hinwaaman___abbaa/haadha
Dabalaa/Dabalee jedhu malee

2. Maqaa abbaa warraa hinwaaman___isin/isaan, jaarsa koo/kiyya, keennaa koo/kiyya,
gonfnfaa koo/kiyya jedhama malee.

Maqaa warra soddaa hinwaaman___ aabboofaa/aayoofaa, intalli (durbaaf), jaalli
koofaa(dhiiraafi durbaafi)fi soddaa koo (dhiraafi durbaaf)

4. Abbaa Shumbur___nama loon buburree qabauun

Abbaa Gurree___nama gafarsa ajjeeseen

Abbaa Booraa___nama farada qabuun

Abbaa Daalee___ nama leenca ajjeeseen/loon daalacha qabuun

5. Gingee (kan arrabni isaa/ishee sirriin dubbachuu hindandeenye__arraba isaa/isheetu
dida

Maraatuu__qalbiin tuqamaa

Tuubuu (nama miilli isaa/ishee furdatu/ttu__lukatu itti ulfaata.

Jaamaa (kan ijaan hin argine) ____qaro-dhabeessa/ qaro-dhabeetti.

Duudaa(nama gurraan hindhageenye) _____gurratu dabarsa.

Qaaqqee (nama rifeensa mataa hinqabneen)___Moluu.

6. Dubartii deessee ilmoon battalumatti jalaa duuteen __nideebite/harkaa baate jedhu.
7. Shamarree durbummaa gatteen__sabbata hiikkatte jedhu.
8. Ulfoofte__ garaatu itti ulfaata/garaatti hafe.
9. Nama dubartii gudeede__bira ciise/hammate.
10. Nicabaqan __ni raagan/lafa guuran.
11. Yoo sobe__dubbiitu harkaa bahe ykn dubbii gadhiise. Dhuufuu
12. Dhuufuu dhuufe__ hafuura baafate.
13. Uree hinjedhamuDurbummaa ishee fudhate jedhama malee.
14. Godhee hin jedhamuu- qunname (bira gahe) jedhama malee.
15. Foshee __ qaama saalaa /qaama hormaata ishee
16. Geebaa__ qaama saalaa /qaama hormaata isaa
17. Obbolaan /firri dhiyoon lama yookiin namootni saalaan wal fakkaataan wal
qunnamtii saalaa godhan hin jedhamu__walitti hamatu jedhu malee.
18. Abbaan dhala isaa /kan dhalatti isaaf ooltu waliin qunnamtii saalaa yoo raawwate bira
gahe yookiin waliin ciise hinjedhamu__haraamuu hojjete jedhama malee.
19. Muka odaa jalatti bobbaa hinba'an;dameefi jirma isaas hinmuran__ nisafeeffatu
malee
20. Dhadhaa ykn baaduu loonii nyaatanii harka hin dhiqatan yookiin mukatti
hinhaqatan__mataatti dibatu malee.
21. Haati warraa yeroo abbaa warraa waliin wallolte gadbahuu dhiistee oldeebi'uun
utubaa/hiiroo manaa yoo qabatte abbaan warraa ishee hin reebu__ni safeeffata malee
22. Namni sagalee dhageessisuun yoo iyye itti birmatu malee osoo dhagahanii bira hin
darbani.
23. Nama dhukkubsatee baatamee adeemu yoo karaa irratti argan bira hin darban__
xinnoo achi butanii deebi'u malee
24. Maanguddoota dura bishaan hince'an, harkahindhiqatan, hinnyaatan,hin
qaxxaamurani.
25. Maanguddoota dura dubbii ariifatanii hindubbatani.
26. Jaarsi yoo du'e kan akkasii siin hingahiin hinjedhamu__ waaqni isin haa jabeessu
jedhama malee.

27. Goondaan dhufe___ keessummaan dhufe.
28. Waraabessi yoo yuuse ___ karaasaa haa deemu yookiin qoraattiin isa hinwarranii
29. Sareen maraatte___ ni tuqamte.
30. Beeyladooaa maraate/tte ___waan sareetu tuqe.
31. Cuucii lukkuun dhumaa dhumaa___ guddadhaa
32. Qeerramsatu nyaate___ aabbootu nyaate.
33. Saree irra hin tarkaanfatan ___nisafeeffatu malee.
34. Boombiin jabbii yoo mana seentu hinajjeesan ___sitti haabaru jedhu malee
35. Fatteen gara manaa yoo dhufte hinajjeesan___aaggatti kottu jedhu malee.
36. Nama bakakkaan dhaye yommuu argan hinbooyan ___niilichu malee.
37. Bakakkaan bu'e hin jedhamu___waaqatu nagaa gaafate yookiin isaafuu xinnaadha jedhama malee.
38. Manni gubate hinjedhamu___ bishaantu keessa bahe jedhama malee
39. Namni ibidda kadhatu tokko ibidda naaf kenni hinjedhu___qabbana naaf kenni jedha malee.
40. Daa'imni yoo duute Waaqni isin haajabeessu hinjadhamu___kan akkasii isin hingahiin jedhama malee
41. Haadha warraatu jalaa du'e hinjedhamu___ibiddatu jalaa dhaame jedhama malee.
42. Mana si dhabe hinjedhamu___si arge jedhu malee.
43. Warqee naaf kenni hinjedhamu ___qooccoonaaf kenni jedhama malee.
44. Midhaan yammuu dhayamu gatii haabasu hinjedhamu ___haa barakatu jedhama malee.
45. Muka kichuu muruun safuudha___ ni kunuunsu malee.

Dabalee C
Maqaa Namoota Odeeffannoo Kennan

<i>Lakk</i>	<i>Maqaa Guutuu</i>	<i>Saala</i>	<i>Umurii</i>	<i>Ganda</i>	<i>Hojii</i>
1	<i>Dirbabaa Aagaa</i>	<i>Dhi</i>	80	<i>Waddeessa Diimmaa</i>	
2	<i>Xajjituu Rundaasaa</i>	<i>Dha</i>	75	<i>Waddeessa Diimmaa</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
3	<i>Abbaluu Soorii</i>	<i>Dha</i>	60	<i>Waddeessa Diimmaa</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
4	<i>Mastee Ayyaanaa</i>	<i>Dha</i>	75	<i>Waddeessa Diimmaa</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
5	<i>Tuuchaa Abdataa</i>	<i>Dhi</i>	45	<i>Waddeessa Diimmaa</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
6	<i>Biraanuu Seeqaa</i>	<i>Dhi</i>	40	<i>Waddeessa Diimmaa</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
7	<i>Gabayyoo Fayisaa</i>	<i>Dhi</i>	60	<i>Waddeessa Diimmaa</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
8	<i>Margaa Jaalata</i>	<i>Dhi</i>	90	<i>Waddeessa Diimmaa</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
9	<i>Nagasaa Garbaa</i>	<i>Dhi</i>	90	<i>Naccinoo</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
10	<i>Taakkalaa Liyyoo</i>	<i>Dhi</i>	75	<i>Naccinoo</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
11	<i>Loomituu Garbaa</i>	<i>Dha</i>	75	<i>Naccinoo</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
12	<i>Caaltuu Ayyaanaa</i>	<i>Dha</i>	65	<i>Naccinoo</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
13	<i>Birqii Mul'ataa</i>	<i>Dha</i>	58	<i>Naccinoo</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
14	<i>Tolasaa Ayyaanaa</i>	<i>Dhi</i>	60	<i>Naccinoo</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
15	<i>Waaqjiraa Geelee</i>	<i>Dhi</i>	80	<i>Naccinoo</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
16	<i>Sanyii Teessoo</i>	<i>Dhi</i>	90	<i>Naccinoo</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
17		<i>Dhi</i>	85	<i>Malkaaduu</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>

	<i>Abdiisaa Sanyii</i>				
18	<i>Dheeressaa sanyii</i>	<i>Dhi</i>	95	<i>Malkaaduu</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
19	<i>Aagee Booraa</i>	<i>Dha</i>	75	<i>Malkaaduu</i>	
20	<i>Toleeraa Gurmuu</i>	<i>Dhi</i>	95	<i>Malkaaduu</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
21	<i>Dhaabaa Morodaa</i>	<i>Dhi</i>	50	<i>Malkaaduu</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
22	<i>Naccoo Toleeraa</i>	<i>Dha</i>	65	<i>Malkaaduu</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
23	<i>Addunya Toleeraa</i>	<i>Dhi</i>	76	<i>Malkaaduu</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
24	<i>Dassaattuu Garbaa</i>	<i>Dha</i>	67	<i>Malkaaduu</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
25	<i>Kabaa Hayilee</i>	<i>Dhi</i>	70	<i>Ataakiltii</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
26	<i>Alamii Roorroo</i>	<i>Dha</i>	68	<i>Ataakiltii</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
27	<i>Abdiisa Roorroo</i>	<i>Dhi</i>	70	<i>Ataakiltii</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
28	<i>Alamii Itichaa</i>	<i>Dha</i>	70	<i>Ataakiltii</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
29	<i>Darajjee Aagaa</i>	<i>Dha</i>	75	<i>Ataakiltii</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
30	<i>Birqituu Toleeraa</i>	<i>Dha</i>	65	<i>Ataakiltii</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
31	<i>Leencoo Kumsaa</i>	<i>Dhi</i>	80	<i>Ataakiltii</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
32	<i>Dhinsaa Garbaa</i>	<i>Dhi</i>	70	<i>Ataakiltii</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
33	<i>Mangistuu Amanuu</i>	<i>Dhi</i>	40	<i>Saamso</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
34	<i>Alamii Dhugaasaa</i>	<i>Dha</i>	50	<i>Saamso</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
35	<i>Wilii Baatii</i>	<i>Dha</i>	60	<i>Saamso</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
36	<i>Addunyaa Shifarraa</i>	<i>Dhi</i>	65	<i>Saamso</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
37	<i>Bayyanaa Modee</i>	<i>Dhi</i>	70	<i>Saamso</i>	
38	<i>Maaramee Garbaa</i>	<i>Dha</i>	65	<i>Saamso</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
39	<i>Margaa Kitilaa</i>	<i>Dhi</i>	67	<i>Saamso</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
40	<i>Shifarraa Abeetuu</i>	<i>Dhi</i>	70	<i>Saamso</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
41	<i>Fiqaaduu Yaadataa</i>	<i>Dhi</i>	60	<i>Bulchiinsa Magaalaa Kiiramuu</i>	<i>Hojjetaa Mootummaa</i>
42	<i>Oljirraa Fufaa</i>	<i>Dhi</i>	70	<i>Bulchiinsa Magaalaa Kiiramuu</i>	<i>Hojjetaa Mootummaa</i>
43	<i>Ayyaluu Kabaa</i>	<i>Dha</i>	65	<i>Bulchiinsa Magaalaa Kiiramuu</i>	<i>Daldaltuu</i>
44	<i>Dassalany Soorii</i>	<i>Dhi</i>	50	<i>Bulchiinsa Magaalaa Kiiramuu</i>	<i>Daldalaa</i>

45	<i>Dhugaasaa Fayisaa</i>	<i>Dhi</i>	60	<i>Bulchiinsa Magaalaa Kiiramuu</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
46	<i>Amanuu Tarrafaa</i>	<i>Dhi</i>	70	<i>Bulchiinsa Magaalaa Kiiramuu</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
47	<i>Zoodituu Bal'isi</i>	<i>Dha</i>	65	<i>Bulchiinsa Magaalaa Kiiramuu</i>	<i>Daldaltuu</i>
48	<i>Toleeraa Nuqus</i>	<i>Dhi</i>	90	<i>Maaruu</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
49	<i>Dhugaasaa Itichaa</i>	<i>Dhi</i>	95	<i>Maaruu</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
50	<i>Buuranee Bookaa</i>	<i>Dha</i>	75	<i>Maaruu</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
51	<i>Soorettii Gammachuu</i>	<i>Dha</i>		<i>Maaruu</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
52	<i>Tolashee Goobanaa</i>	<i>Dha</i>	40	<i>Maaruu</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
53	<i>Sooressaa Ayyaanaa</i>	<i>Dhi</i>	55	<i>Maaruu</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
54	<i>Ayyaanaa Kumsaa</i>	<i>Dhi</i>	60	<i>Maaruu</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
55	<i>Margaa Dhugaasaa</i>	<i>Dhi</i>	70	<i>Maaruu</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
56	<i>Dhugaasaa Gabooshee</i>	<i>Dhi</i>	80	<i>Bulchiinsa Magaalaa Qoqoffee</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
57	<i>Kibbituu Nagasaa</i>	<i>Dha</i>	60	<i>Bulchiinsa Magaalaa Qoqoffee</i>	<i>Daldaltuu</i>
58	<i>Magartuu Soorii</i>	<i>Dha</i>	65	<i>Bulchiinsa Magaalaa Qoqoffee</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
59	<i>Kibbiruu Hundarraa</i>	<i>Dhi</i>	55	<i>Bulchiinsa Magaalaa Qoqoffee</i>	<i>Hojjetaa Mootumaa</i>
60	<i>Gammachuu Fayisaa</i>	<i>Dhi</i>	60	<i>Bulchiinsa Magaalaa Qoqoffee</i>	<i>Hojjetaa Mootumaa</i>
61	<i>GammachuuDhugaasa</i>	<i>Dhi</i>	40	<i>Bulchiinsa Magaalaa Qoqoffee</i>	<i>Daldalaa</i>
62	<i>Warquu Nagasaa</i>	<i>Dhi</i>	65	<i>Bulchiinsa Magaalaa Qoqoffee</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
63	<i>Mokonnoon Yaadataa</i>	<i>Dhi</i>	90	<i>Birbisa Gutaa</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>

64	<i>Gammachuu Yaadataa</i>	<i>Dhi</i>	85	<i>Birbisa Gutaa</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
65	<i>Xaayituu kabbadaa</i>	<i>Dha</i>	70	<i>Birbisa Gutaa</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
66	<i>Shumee Garbaa</i>	<i>Dha</i>	68	<i>Birbisa Gutaa</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
67	<i>Boontuu Abdii</i>	<i>Dha</i>	72	<i>Birbisa Gutaa</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
68	<i>Toleeraa Bal'isi</i>	<i>Dhi</i>	80	<i>Birbisa Gutaa</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
69	<i>Kabaa Roorroo</i>	<i>Dhi</i>	80	<i>Birbisa Gutaa</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
70	<i>Bal'is Kabbadaa</i>	<i>Dhi</i>	70	<i>Birbisa Gutaa</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
71	<i>Fufaa Lamui</i>	<i>Dhi</i>	70	<i>Booqa</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
72	<i>Soorii Garbaa</i>	<i>Dhi</i>	65	<i>Booqa</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
73	<i>Taammanaa Ayyaana</i>	<i>Dhi</i>	63	<i>Booqa</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
74	<i>Likkituu soorii</i>	<i>Dha</i>	54	<i>Booqa</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
75	<i>Ayyaanee Mokoonoon</i>	<i>Dha</i>	60	<i>Booqa</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
76	<i>Xaayituu Salbaanee</i>	<i>Dha</i>	65	<i>Booqa</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
77	<i>Moosaa Jaallataa</i>	<i>Dhi</i>	70	<i>Booqa</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
78	<i>Taakkalaa Garbaabaa</i>	<i>Dhi</i>	65	<i>Booqa</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
79	<i>Darajjee Mokoonoon</i>	<i>Dhi</i>	68	<i>Noolee</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
80	<i>Lijjituu Garbaa</i>	<i>Dha</i>	65	<i>Noolee</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
81	<i>Aagee kabaa</i>	<i>Dha</i>	50	<i>Noolee</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
82	<i>Akkashee Soorii</i>	<i>Dha</i>	70	<i>Noolee</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
83	<i>Nugusaa Isheetuu</i>	<i>Dhi</i>	65	<i>Noolee</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
84	<i>Tarrafaa Hundee</i>	<i>Dhi</i>	60	<i>Noolee</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
85	<i>Ayyaanaa Lamuu</i>	<i>Dhi</i>	70	<i>Noolee</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
86	<i>Lammii Yaadataa</i>	<i>Dhi</i>	55	<i>Noolee</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
87	<i>Gammadaa Gerroo</i>	<i>Dhi</i>	70	<i>Baabboo</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
88	<i>Qanaate Soorii</i>	<i>Dhi</i>	65	<i>Baabboo</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
89	<i>Amuse Fayisaa</i>	<i>Dha</i>	60	<i>Baabboo</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
90	<i>Taaddasaa Soorii</i>	<i>Dhi</i>	50	<i>Baabboo</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
91	<i>Margaa Dhugumaa</i>	<i>Dhi</i>	80	<i>Baabboo</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
92	<i>Dhugumaa Ayyaanaa</i>	<i>Dhi</i>	65	<i>Baabboo</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
93	<i>Ayyaanee Gooroo</i>	<i>Dha</i>	65	<i>Baabboo</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
94	<i>Abbabuu Soorii</i>	<i>Dha</i>	60	<i>Baabboo</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
95	<i>Moosaa Aabbee</i>	<i>Dhi</i>	80	<i>Ciniinaa</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
96	<i>Shuumatee Faxxanaa</i>	<i>Dha</i>	60	<i>Ciniinaa</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
97	<i>Dhugaasaa Yaadataa</i>	<i>Dhi</i>	80	<i>Ciniinaa</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
98	<i>Waaqshuumee Aabbee</i>	<i>Dhi</i>	90	<i>Ciniinaa</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
99	<i>Oljirraa Galataa</i>	<i>Dhi</i>	70		<i>Qonnaan bulaa</i>

				<i>Ciniinaa</i>	
100	<i>Maaramee Soorii</i>	<i>Dha</i>	65	<i>Ciniinaa</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
101	<i>Nagaraa Waaqshuume</i>	<i>Dhi</i>	50	<i>Ciniinaa</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
102	<i>Abdiisaa Galataa</i>	<i>Dhi</i>	70	<i>Darrabbaa</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
103	<i>Kabaa Warqaa</i>	<i>Dhi</i>	68	<i>Darrabbaa</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
104	<i>Tarrafaa Galataa</i>	<i>Dhi</i>	70	<i>Darrabbaa</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
105	<i>Sooree Anbaayee</i>	<i>Dha</i>	65	<i>Darrabbaa</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
106	<i>Likkituu Ijoo</i>	<i>Dha</i>	60	<i>Darrabbaa</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
107	<i>Toleeraa Qana'ii</i>	<i>Dhi</i>	70	<i>Darrabbaa</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
108	<i>Goobanaa Gurmuu</i>	<i>Dhi</i>	90	<i>Darrabbaa</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
109	<i>Lammeessaa Aagaa</i>	<i>Dhi</i>	60	<i>Ashuu</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
110	<i>Aabbuu Kabbadaa</i>	<i>Dhi</i>	55	<i>Ashuu</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
111	<i>Soorettii Tilkii</i>	<i>Dha</i>	60	<i>Ashuu</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
112	<i>Duree Margaa</i>	<i>Dha</i>	55	<i>Ashuu</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
113	<i>Baay'isaa Dabal</i>	<i>Dhi</i>	77	<i>Ashuu</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
114	<i>Margaa Ayyaanaa</i>	<i>Dhi</i>	79	<i>Ashuu</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
115	<i>Kaasahun Dibaabaa</i>	<i>Dhi</i>	80	<i>Ashuu</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
116	<i>Zalaalem Doorsis</i>	<i>Dhi</i>	55	<i>Bulchiinsa magaalaa siree Dooroo</i>	<i>Daldalaa</i>
117	<i>Kabaa Namarraa</i>	<i>Dhi</i>		<i>Bulchiinsa magaalaa siree Dooroo</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
118	<i>Birriituu Xiyyaar</i>	<i>Dhi</i>		<i>Bulchiinsa magaalaa siree Dooroo</i>	<i>Daldaltuu</i>

119	<i>Boontuu Disaasaa</i>	<i>Dha</i>	70	<i>Bulchiinsa magaalaa siree Dooroo</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
120	<i>Aagee Itichaa</i>	<i>Dha</i>	72	<i>Bulchiinsa magaalaa siree Dooroo</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
121	<i>Lamuu Birruu</i>	<i>Dhi</i>	55	<i>Bulchiinsa magaalaa siree Dooroo</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
122	<i>Allabaachoo Yimaanee</i>	<i>Dhi</i>	60	<i>Bulchiinsa magaalaa siree Dooroo</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
123	<i>Dhugaasaa Ayyaanaa</i>	<i>Dhi</i>	90	<i>Haaroo Addis Aleem</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
124	<i>Doorisis Galaan</i>	<i>Dhi</i>	80	<i>Haaroo Addis Aleem</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
125	<i>Bakar Xiixaa</i>	<i>Dhi</i>	70	<i>Haaroo Addis Aleem</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
126	<i>Xajjituu Garbaa</i>	<i>Dha</i>	75	<i>Haaroo Addis Aleem</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
127	<i>Ayyaluu Gammadaa</i>	<i>Dha</i>	60	<i>Haaroo Addis Aleem</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
128	<i>Olqabaa Disaasaa</i>	<i>Dha</i>	77	<i>Haaroo Addis Aleem</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
129	<i>Dhugaasaa Bantii</i>	<i>Dhi</i>	85	<i>Haaroo Addis Aleem</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
130	<i>Kabbadaa Toleeraa</i>	<i>Dhi</i>	65	<i>Bulchiinsa Magaalaa Haaroo</i>	<i>Daldalaa</i>
131	<i>Xaayituu Kitilaa</i>	<i>Dha</i>	55	<i>Bulchiinsa Magaalaa Haaroo</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
132	<i>Nuuree Aagaa</i>	<i>Dha</i>	60	<i>Bulchiinsa Magaalaa Haaroo</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
133	<i>Tafarraa Soorii</i>	<i>Dhi</i>	65	<i>Bulchiinsa Magaalaa Haaroo</i>	<i>Hojjetaa mootummaa</i>
134	<i>Abdiisaa Fufaa</i>	<i>Dhi</i>	68	<i>Bulchiinsa</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>

				<i>Magaalaa Haaroo</i>	
135	<i>Fufaa Aagaa</i>	<i>Dhi</i>	70	<i>Bulchiinsa Magaalaa Haaroo</i>	<i>Daldalaa</i>
136	<i>Gizaachoo Bayyanaa</i>	<i>Dhi</i>	55	<i>Bulchiinsa Magaalaa Haaroo</i>	<i>Daldalaa</i>
137	<i>Janbaree Bayyanaa</i>	<i>Dhi</i>	60	<i>Ulmaayii</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
138	<i>Dibbaar Bookaa</i>	<i>Dhi</i>	70	<i>Ulmaayii</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
139	<i>Waggaarii Balaay</i>	<i>Dhi</i>	55	<i>Ulmaayii</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
140	<i>Gabayyoo laggasaa</i>	<i>Dhi</i>	60	<i>Ulmaayii</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
141	<i>Ayyaanaa xiixaa</i>	<i>Dhi</i>	70	<i>Ulmaayii</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
142	<i>Labbassuu Bayyanaa</i>	<i>Dha</i>	50	<i>Ulmaayii</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
143	<i>Zoodituu Bal'isi</i>	<i>Dha</i>	65	<i>Ulmaayii</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
144	<i>Kumsaa Wayyeessaa</i>	<i>Dhi</i>	70	<i>Waasti</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
145	<i>Guyyaas Dibbaar</i>	<i>Dhi</i>	80	<i>Waasti</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
146	<i>Sooressaa Kumsaa</i>	<i>Dhi</i>	70	<i>Waasti</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
147	<i>Bayyannaa Garba</i>	<i>Dhi</i>	80	<i>Waasti</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
148	<i>Toleeraa Xiyyaar</i>	<i>Dhi</i>	70	<i>Waasti</i>	<i>Qonnaan bulaa</i>
149	<i>Wayituu Daaqaa</i>	<i>Dha</i>	70	<i>Waasti</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>
150	<i>Abarraash Toluu</i>	<i>Dha</i>	65	<i>Waasti</i>	<i>Qonnaan bultuu</i>